

ORZECZNICTWO TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO ZBIÓR URZĘDOWY

Seria A

Warszawa, dnia 31 grudnia 2020 r.

Pozycja 71

WYROK

z dnia 16 grudnia 2020 r.

Sygn. akt SK 46/19*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Zbigniew Jędrzejewski – przewodniczący

Leon Kieres – sprawozdawca

Bartłomiej Sochański

Jakub Stelina

Wojciech Sych,

po rozpoznaniu w trybie art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393), na posiedzeniu niejawnym w dniu 16 grudnia 2020 r., skargi konstytucyjnej D.W. o zbadanie zgodności:

art. 42 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.), w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 541), w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie obligatoryjnego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio wobec sprawcy przestępstw wymienionych w tym przepisie, z art. 10 w związku z art. 175 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji,

o r z e k a:

Art. 42 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.), w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 541), w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 tej ustawy był w stanie nietrzeźwości, jest zgodny z art. 45 ust. 1 i art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto p o s t a n a w i a:

umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie.

Orzeczenie zapadło jednogłośnie.

* Sentencja została ogłoszona dnia 5 stycznia 2021 r. w Dz. U. poz. 22.

UZASADNIENIE

I

1. Zgodnie z art. 42 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.; obecnie: Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.; dalej: k.k. lub kodeks karny), w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 541, ze zm.; dalej: nowelizacja z 2015 r.), obowiązującym od 18 maja 2015 r., „Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie popełnienia przestępstwa określonego w art. 178a § 4 lub jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 173, którego następstwem jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, albo w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 lub w art. 355 § 2 był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”.

2. W skardze konstytucyjnej z 4 grudnia 2017 r. D.W. (dalej: skarżący) wniósł o zbadanie zgodności art. 42 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r., w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie obligatoryjnego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio wobec sprawcy przestępstw wymienionych w tym przepisie, z art. 10 w związku z art. 175 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Ze względu na wniesienie przez skarżącego skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego (dalej: SN) Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z 15 stycznia 2019 r., sygn. Ts 226/17 (niepubl.), postanowił zawiesić postępowanie na podstawie art. 78 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393; dalej: ustawa o organizacji TK).

Trybunał Konstytucyjny postanowieniem z 17 lipca 2019 r., sygn. Ts 226/17 (OTK ZU B/2019, poz. 215) zdecydował o podjęciu zawieszzonego postępowania oraz o nadaniu skardze dalszego biegu w całości.

2.1. Skargę konstytucyjną sformułowano na tle następującego stanu faktycznego:

Skarżący w nocy z 24 na 25 grudnia 2013 r., będąc w stanie nietrzeźwości (1,53 promila alkoholu we krwi), spowodował wypadek komunikacyjny. Skutkiem tego wypadku była śmierć pasażera kierowanego przez niego samochodu osobowego na miejscu zdarzenia.

Wyrokiem sądu rejonowego z 22 lutego 2017 r. skarżący został uznany za winnego popełnienia przestępstw określonych w art. 177 § 2 w związku z art. 178 § 1 k.k. (spowodowanie w stanie nietrzeźwości wypadku komunikacyjnego ze skutkiem śmiertelnym) i art. 178a § 1 k.k. (prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości). Wymierzono mu karę łączną 6 lat pozbawienia wolności oraz łączny zakaz dożywotniego prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, o którym mowa w art. 42 § 3 k.k.

Obrońca oskarżonego złożył apelację od tego orzeczenia. Sąd okręgowy wyrokiem z 10 sierpnia 2017 r. utrzymał je w mocy.

Skarżący wniósł kasację od wyroku sądu drugiej instancji, która została oddalona jako oczywiście bezzasadna (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 17 kwietnia 2019 r., sygn. akt [...], niepubl.).

2.2. W uzasadnieniu skargi konstytucyjnej podniesiono m.in. następujące argumenty:

2.2.1. Na tle art. 10 i art. 175 ust. 1 Konstytucji skarżący wskazał, że art. 42 § 3 k.k. powoduje, iż sąd nie ma możliwości swobodnej oceny danego przypadku i w konsekwencji

przeprowadzenia rzetelnej oceny konkretnego zdarzenia na zasadach przewidzianych w kodeksie karnym (m.in. art. 53 i art. 55 k.k.). Ponadto ustawodawca w zaskarżonym przepisie „nie wprowadza faktycznego rozróżnienia przy wymierzaniu środka karnego” w wypadku popełnienia przestępstwa pierwszy raz oraz ponownego skazania osoby prowadzącej pojazd mechaniczny w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego.

W rezultacie władza ustawodawcza „*de facto* ograniczyła możliwość wykonywania władzy sądowniczej, godząc w jej istotę”. Ustawodawca ma wprowadzić swobodę tworzenia przepisów prawa, w tym w zakresie polityki karnej, lecz nie obejmuje to uprawnień do „tworzenia prawa ograniczającego swobodę sędziowskiej oceny konkretnego przypadku”. Skarżący stwierdził, że „działania władzy ustawodawczej nie mogą ingerować w prawa i wolności obywatelskie, w szczególności w zakresie prawa do sądu – art. 45 ust. 1 Konstytucji”.

W opinii skarżącego, sankcja wynikająca z art. 42 § 3 k.k. zawiera „normę bezwzględnie oznaczoną” – sąd powszechny nie może w sposób swobodny zastosować sankcji ani pod względem jakościowym („wszelkie pojazdy”), ani ilościowym („dożywotnio”). „Sędzia pełni więc rolę swoistego «automatu» do wymierzania środka karnego – polegającego zasadniczo na subsum[p]cji ustalonego stanu faktycznego pod daną normę prawną”.

Zdaniem skarżącego, narusza to art. 10 ust. 1 i art. 175 ust. 1 Konstytucji, a „w konsekwencji” także art. 45 ust. 1 Konstytucji (prawo do rzetelnego postępowania sądowego).

2.2.2. Skarżący podniósł, że naruszenie art. 31 ust. 3 Konstytucji przez art. 42 § 3 k.k. polega na tym, że przepis ten (w przeciwieństwie do art. 42 § 4 k.k.) nie odróżnia sprawców popełniających przestępstwo po raz pierwszy oraz sprawców popełniających przestępstwo po raz drugi i kolejny. W rezultacie prowadzi on do „niezrozumiałej nierównej oraz zbyt surowej represji wobec sprawcy dopuszczającego się przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji po raz pierwszy”.

W opinii skarżącego, nie zmienia tego stanu rzeczy klauzula generalna zawarta w art. 42 § 3 *in fine* k.k., na podstawie której sąd może odstąpić od orzeczenia tego środka, gdy dana sprawa stanowi „wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”.

Po omówieniu etapów testu proporcjonalności z art. 31 ust. 3 Konstytucji, skarżący zauważył, że omawiany środek karny stanowi większą represję niż bezwzględna kara pozbawienia wolności (z odbywania której skazany może być przedterminowo zwolniony albo może mu być udzielona przerwa), co „wydaje się być absurdalne i nieracjonalne”. Jego wykonywanie może co najwyżej zostać skrócone do 15 lat na zasadach przewidzianych w art. 84 § 2a k.k. W wypadku braku zgody sądu na zastosowanie tego przepisu, skazany nigdy nie będzie miał możliwości skorzystania z zatarcia skazania (por. art. 107 § 6 k.k.).

2.2.3. Skarżący stwierdził, że art. 42 § 3 k.k. „w sposób oczywisty” godzi również w wolność wykonywania i wyboru zawodu, gwarantowaną przez art. 65 ust. 1 Konstytucji.

Środek karny w postaci dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych ma element karny i ekonomiczny, przy czym w sprawie skarżącego ten drugi (jako dożywotni) jest bardziej dolegliwy, „co samo w sobie jest swoistym absurdem”. Korzystanie z prawa jazdy ogranicza nie tylko możliwość wykonywania zawodu, ale i „możliwość normalnego funkcjonowania” w małym ośrodku miejskim, w którym mieszka skarżący.

W końcowej części swojej skargi skarżący ocenił, że orzeczenie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych „nabiera cech działania o charakterze odwetowym ze strony państwa, a nie prewencyjnym i resocjalizacyjnym”, co jest szczególnie widoczne w wypadku pierwszego skazania, czyli w sytuacji, w której jest jeszcze szansa na resocjalizację sprawcy.

3. Rzecznik Praw Obywatelskich w piśmie z 1 sierpnia 2019 r. oświadczył, że nie zgłasza udziału w postępowaniu.

4. Prokurator Generalny (dalej: Prokurator) w piśmie z 5 grudnia 2019 r. wniósł o umorzenie postępowania na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 ustawy o organizacji TK z powodu niedopuszczalności wydania orzeczenia.

4.1. W opinii Prokuratora, ze względu na stan faktyczny sprawy skarżącego, art. 42 § 3 k.k. może być oceniony przez Trybunał jedynie w zakresie, w jakim zobowiązuje sąd do orzeczenia zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie popełnienia po raz pierwszy przez sprawcę będącego w stanie nietrzeźwości przestępstwa z art. 177 § 2 k.k. W pozostałym zakresie przepis ten nie miał bowiem zastosowania do skarżącego.

Prokurator podniósł także zastrzeżenia wobec wskazanych w skardze wzorców kontroli.

W sprawie zainicjowanej skargą konstytucyjną nie mogą nimi być ani art. 10 w związku z art. 175 Konstytucji, ani – ujmowany samodzielnie – art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Zdaniem Prokuratora, nie jest też dopuszczalne uwzględnienie art. 45 ust. 1 Konstytucji, powołanego w uzasadnieniu skargi. Argumentacja na tle tego przepisu odnosiła się bowiem do sposobu zastosowania art. 42 § 3 k.k. wobec skarżącego (nierozważenia przez sądy obu instancji, czy zachodzi „wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”), co nie podlega kontroli Trybunału.

Art. 65 ust. 1 Konstytucji jest natomiast nieadekwatnym wzorcem kontroli. Przepis ten dotyczy tylko wprowadzania specjalnych wymagań (reglamentowania) działalności zawodowej niezabronionej przez prawo, a art. 42 § 3 k.k. powoduje pośredni zakaz wykonywania pracy wymagającej posiadania uprawnień do kierowania pojazdami mechanicznymi.

4.2. W końcowej części uzasadnienia Prokurator przypomniał *ratio legis* zaskarżonego przepisu, cytując uzasadnienie poselskiego projektu ustawy (por. druk sejmowy nr 2115/VI kadencja).

Na tym tle stwierdził, że dążenie do zmniejszenia liczby wypadków komunikacyjnych (zwłaszcza najpoważniejszych) leży w interesie publicznym. Świadomość surowości i nieuchronności (co do zasady) środka karnego przewidzianego w zaskarżonym przepisie „w wielu przypadkach zniechęci osoby nietrzeźwe do kierowania pojazdami mechanicznymi”, co przyczyni się do osiągnięcia tego celu.

Prokurator podkreślił, że art. 42 § 3 k.k. spełnia wymogi proporcjonalności. Orzekanie o określonym w tym przepisie środku karnym jest względnie obligatoryjne. Poza tym po 10 latach możliwa jest jego zamiana na zakaz prowadzenia pojazdów niewyposażonych w blokadę alkoholową (por. art. 182a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2020 r. poz. 523, ze zm.; dalej: k.k.w.), a po 15 latach możliwe jest uznanie go za wykonany (por. art. 84 § 2a k.k.).

5. Marszałek Sejmu (dalej: Marszałek) w piśmie z 7 lutego 2020 r. przedstawił w imieniu Sejmu stanowisko, że art. 42 § 3 k.k. w zakresie, w jakim obliguje sąd do orzeczenia zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości, jest zgodny z art. 45 ust. 1 w związku z art. 10, w związku z art. 175 ust. 1 oraz z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji, a także nie jest niezgodny z art. 31 ust. 3 Konstytucji ujmowanym jako samodzielny wzorzec kontroli, ewentualnie w związku z art. 32 Konstytucji.

5.1. W ramach analizy formalnoprawnej pisma skarżącego Marszałek stwierdził m.in., że art. 31 ust. 3 Konstytucji nie może być samodzielny wzorcem kontroli w sprawie zainicjowanej skargą konstytucyjną.

Marszałek zauważył, że w uzasadnieniu skargi pojawiły się także argumenty dotyczące nieproporcjonalnego zróżnicowania sytuacji osób objętych zaskarżonym przepisem (jednak bez powołania art. 32 ust. 1 Konstytucji). Tego typu zarzuty powinny jednak być powiązane z konstytucyjnym prawem i wolnością, a art. 31 ust. 3 Konstytucji nie ma takiego charakteru.

Marszałek zwrócił również uwagę na wadliwą konstrukcję *petitum* skargi (która zawiera elementy uzasadnienia), a także konieczność jej korekty językowej i logicznej (w zakresie sformułowania „nakazuje sądowi [...] orzeczenie obligatoryjnego zakazu”) oraz uadekwatnienia do stanu faktycznego sprawy, dotyczącego przestępstwa z art. 177 § 2 k.k., popełnionego w stanie nietrzeźwości.

W jego opinii, wzorcem kontroli w sprawie powinien być także art. 45 ust. 1 Konstytucji (powołany w uzasadnieniu skargi). Zarzuty na tle tego przepisu należy rozpoznać w związku z zastrzeżeniami podniesionymi w kontekście art. 10 i art. 175 ust. 1 Konstytucji.

5.2. Marszałek wskazał, że art. 42 § 3 k.k. – wbrew twierdzeniom skarżącego – nie przewiduje sankcji bezwzględnie oznaczonej (tzw. sztywnej), która nie pozostawia sądowi żadnej swobody orzekania i powoduje, że ukaranie sprawcy to czynność automatyczna i niezindywidualizowana.

Wynika to już z samego brzmienia końcowej części tego przepisu, a także jego kontekstu normatywnego. Marszałek podkreślił, że możliwe jest odstępianie od wymierzenia kary i środka karnego (por. art. 61 k.k.), uznanie środka karnego za wykonany, co w istocie oznacza możliwość jego skrócenia już do 15 lat (por. art. 84 § 2a k.k.), zredukowanie czasu trwania środka karnego w postaci zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio do 10 lat, a następnie jego zamiana na zakaz prowadzenia pojazdów niewyposażonych w blokadę alkoholową (por. art. 182a k.k.w.), fakultatywne orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów w wymiarze do lat 2 w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego (por. art. 67 § 3 k.k.).

Zdaniem Marszałka, rozwiązania te umożliwiają odpowiednią indywidualizację środka karnego, co „nie pozwala mówić o nadmiernej i niekonstytucyjnej ingerencji władzy ustawodawczej w kompetencje władzy sądowniczej”.

5.3. Jeżeli natomiast chodzi o zarzut naruszenia art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji, to Marszałek wskazał, że analizowany środek karny nie jest stosowany w celu ingerencji w sferę zawodową skazanego (służy temu bezpośrednio inny środek karny – por. art. 39 pkt 2 k.k.).

Powołując się na stanowisko Sejmu w sprawie zakończonej postanowieniem z 11 kwietnia 2012 r., sygn. P 24/09 (OTK ZU nr 4/A/2012, poz. 46), Marszałek podkreślił, że zakaz prowadzenia pojazdów jest środkiem o charakterze prewencyjnym, wprowadzonym z uwagi na interes publiczny.

Zdaniem Marszałka, przedstawione przez skarżącego uzasadnienie zarzutu niezgodności kwestionowanej regulacji z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji jest ogólne i nieprzekonujące.

6. W odpowiedzi na pismo Trybunału w sprawie stosowania i wykładni art. 42 § 3 k.k., Pierwszy Prezes SN w piśmie z 10 stycznia 2020 r. wyjaśnił w imieniu SN, że dysponuje tylko informacjami, które sąd ten uzyskał w ramach swojej działalności judykacyjnej.

Pierwszy Prezes SN wskazał, że art. 42 § 3 k.k. nie był dotychczas przedmiotem wypowiedzi SN w ramach rozpoznawania zagadnień prawnych lub kasacji. W orzecznictwie SN pojawiały się jedynie incydentalnie sprawy dotyczące środka karnego zakazu prowadzenia pojazdu (dotyczące art. 42 § 1 i 2 k.k.) oraz interpretacji pojęć zawartych w art. 42 § 3 k.k. w orzeczeniach na tle art. 178 i art. 178a k.k.

7. Minister Sprawiedliwości (dalej: Minister) w odpowiedzi na pismo Trybunału w sprawie stosowania i wykładni art. 42 § 3 k.k. przekazał dane statystyczne z lat 2008-2018, dotyczące postępowań karnych w sprawach przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji.

7.1. Z danych tych wynika m.in., że w 2016 r. (pierwszym pełnym roku obowiązywania zaskarżonego przepisu w badanym brzmieniu) za przestępstwa przeciwko komunikacji prawomocnie skazano 72 566 osób dorosłych, w 2017 r. – 57 369 osób dorosłych, a w 2018 r. – 56 771 osób dorosłych. Środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k. zastosowano wobec 6125 skazanych w 2016 r., 6229 skazanych w 2017 r. i 5869 skazanych w 2018 r.

Sprawy dotyczące spowodowania w stanie nietrzeźwości ciężkiego wypadku komunikacyjnego stanowiły niewielką część powyższych przestępstw. W latach 2016-2018 odnotowano kolejno: 60, 50 i 63 prawomocnych skazań z art. 178 § 1 w związku z art. 177 § 2 k.k. W większości tych spraw sprawcom wymierzono środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k. (odpowiednio w 42, 31 i 50 sprawach).

7.2. Ponadto Minister wskazał, że Ministerstwo Sprawiedliwości nie otrzymywało dotychczas od prezesów sądów żadnych sygnałów o występujących w praktyce sądowej wątpliwościach lub problemach związanych ze stosowaniem i wykładnią art. 42 § 3 k.k.

II

Zgodnie z art. 92 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393), Trybunał może rozpoznać skargę konstytucyjną na posiedzeniu niejawnym, jeżeli pisemne stanowiska wszystkich uczestników postępowania oraz pozostałe dowody zgromadzone w sprawie stanowią wystarczającą podstawę do wydania orzeczenia.

Trybunał uznał, że w niniejszej sprawie przesłanka ta została spełniona.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Dopuszczalny zakres orzekania merytorycznego.

1.1. Skarżący w *petitum* skargi konstytucyjnej wniósł o zbadanie zgodności art. 42 § 3 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, ze zm.; obecnie: Dz. U. z 2020 r. poz. 1444, ze zm.; dalej: k.k. lub kodeks karny), w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 20 marca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 541, ze zm.; dalej: nowelizacja z 2015 r.), „w zakresie w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie obligatoryjnego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio wobec sprawcy przestępstw wymienionych w tym

przepisie, przez co uniemożliwia orzeczenie przedmiotowego środka karnego w łagodniejszym wymiarze w stosunku do sprawcy, który popełnił takie przestępstwo po raz pierwszy (zasada proporcjonalności), a tym samym ogranicza sąd powszechny w zakresie swobody orzekania w zakresie wymiaru kary i środków karnych (zasada podziału władzy), a także narusza prawo obywatela do swobody wykonywania i wyboru zawodu przez dożywotni zakaz jego wykonywania”, z art. 10 w związku z art. 175 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Tak określony przedmiot i wzorce kontroli zostały ocenione przez Trybunał Konstytucyjny z punktu widzenia wymogów formalnych, stawianych skargom konstytucyjnym przez art. 79 ust. 1 Konstytucji oraz ustawę z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 2393; dalej: ustawa o organizacji TK).

1.2. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że *petitum* skargi – oprócz postawienia zarzutów – w środkowej części (od „przez co uniemożliwia” do „jego wykonywania”) zawiera elementy argumentacji, które zostały powtórzone w uzasadnieniu tego pisma procesowego.

Wskazane w nim przedmiot i wzorce kontroli wymagają ponadto uadekwatnienia do stanu faktycznego skargi konstytucyjnej i podniesionych w niej zastrzeżeń.

1.3. Przedmiotem skargi konstytucyjnej może być tylko przepis, który stanowił podstawę ostatecznego orzeczenia wydanego w sprawie wolności, praw lub obowiązków skarżącego (por. art. 79 ust. 1 Konstytucji i art. 53 ust. 1 pkt 1 ustawy o organizacji TK).

Jak jednoznacznie wynika z załączonych do skargi konstytucyjnej orzeczeń, wobec skarżącego orzeczono środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w związku z popełnieniem przez niego w stanie nietrzeźwości przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. (spowodowanie wypadku komunikacyjnego skutkującego śmiercią albo ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu). Zaskarżony art. 42 § 3 k.k. został więc w stosunku do niego zastosowany tylko w części i tylko w takim zakresie może być kwestionowany w niniejszym postępowaniu.

Postępowanie w zakresie zbadania konstytucyjności art. 42 § 3 k.k. w pozostałym zakresie podlega zaś umorzeniu na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 ustawy o organizacji TK z powodu niedopuszczalności wydania wyroku.

1.4. Wzorcami kontroli w sprawie zainicjowanej skargą konstytucyjną mogą być jedynie przepisy Konstytucji wyrażające prawa lub wolności konstytucyjne (por. art. 79 ust. 1 Konstytucji oraz art. 53 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy o organizacji TK).

Z *petitum* skargi i jej uzasadnienia wynika, że skarżący kwestionuje art. 42 § 3 k.k. w trzech płaszczyznach, łącząc swoje zarzuty z trzema grupami przepisów Konstytucji: art. 10 i art. 175 ust. 1, art. 31 ust. 3 oraz art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3.

Trybunał stwierdził, że tylko te ostatnie przepisy stanowią dopuszczalny wzorzec kontroli w niniejszej sprawie. Wskazane przez skarżącego unormowania o charakterze ustrojowym (tj. art. 10 i art. 175 ust. 1 Konstytucji) oraz ogólna zasada proporcjonalności (tj. art. 31 ust. 3 Konstytucji) nie wyrażają praw i wolności konstytucyjnych. W sprawach wszczętych w trybie skargi konstytucyjnej regulacje te mogą tylko dopełniać podstawowe wzorce kontroli (por. np. wyroki z 13 grudnia 2005 r., sygn. SK 53/04, OTK ZU nr 11/A/2005, poz. 134 i 26 lutego 2008 r., sygn. SK 89/06, OTK ZU nr 1/A/2008, poz. 7). Tymczasem skarżący zarówno w *petitum* skargi, jak i w jej uzasadnieniu wskazał je w sposób samodzielny, bez odwołania do innych przepisów Konstytucji.

Postępowanie w sprawie oceny zgodności zaskarżonej regulacji z tymi przepisami zostało więc umorzone na podstawie art. 59 ust. 1 pkt 2 ustawy o organizacji TK z powodu

niedopuszczalności wydania wyroku. Na marginesie można wskazać, że pogląd o braku możliwości kwestionowania w skardze konstytucyjnej zgodności art. 42 § 3 k.k. z art. 10 w związku z art. 175 ust. 1 Konstytucji pojawił się już w orzecznictwie Trybunału (por. postanowienia z 9 lutego 2017 r. i 4 października 2017 r., sygn. Ts 241/16, OTK ZU B/2017, poz. 227 i 228).

Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę, że w uzasadnieniu skargi konstytucyjnej skarżący nawiązał dodatkowo do treści dwóch przepisów Konstytucji.

Po pierwsze, stwierdził on, że art. 42 § 3 k.k. prowadzi do „niezrozumiałej nierównej oraz zbyt surowej represji” wobec sprawcy dopuszczającego się przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji po raz pierwszy w porównaniu do sprawcy popełniającego ten czyn zabroniony po raz drugi i kolejny.

Wywód ten jest zawarty w części uzasadnienia dotyczącej zarzutów na tle – ujmowanego samodzielnie – art. 31 ust. 3 Konstytucji. Art. 32 ust. 1 Konstytucji (wyrażający konstytucyjną zasadę równości) nie został jednak w nim wprost powołany ani powiązany z prawem lub wolnością konstytucyjną, co jest – co do zasady – warunkiem dopuszczalności stosowania tego wzorca w sprawach zainicjowanych skargą konstytucyjną (por. jednak np. wyrok z 12 grudnia 2000 r., sygn. SK 9/00, OTK ZU nr 8/2000, poz. 297). Uniemożliwia to uznanie tego przepisu za wzorzec kontroli w niniejszej sprawie.

Po drugie, skarżący w uzasadnieniu swojej skargi dwukrotnie powołał art. 45 ust. 1 Konstytucji i wskazał, że działania władzy ustawodawczej nie mogą ingerować „w szczególności” w prawo do sądu oraz wyraził „głębką wątpliwość”, czy określona w zaskarżonym przepisie „sankcja bezwzględnie oznaczona” realizuje zasadę „sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy”, stwierdzając, że sytuacja skarżącego „nie została należycie oceniona w rozumieniu prawa do rzetelnego postępowania sądowego”.

Trybunał Konstytucyjny ustalił, że powyższe wywody są częścią uzasadnienia zarzutów niezgodności art. 42 § 3 k.k. z art. 10 i art. 175 ust. 1 Konstytucji. Naruszenie art. 45 ust. 1 Konstytucji skarżący ujmował w nich *expressis verbis* jako „konsekwencję” naruszenia wymienionych wzorców o charakterze ustrojowym, nawiązując również do sposobu zastosowania zaskarżonego przepisu przez sąd w indywidualnej sprawie skarżącego (jako dowodu na automatyzm stosowania zaskarżonej regulacji i pozorność przewidzianego w niej wyjątku).

Trybunał Konstytucyjny uznał, że w tym wypadku możliwe jest skorygowanie wadliwego sposobu powołania art. 45 ust. 1 Konstytucji przez skarżącego i uznanie – na zasadzie *falsa demonstratio non nocet* – tego przepisu za odrębny wzorzec kontroli w niniejszej sprawie. Treść tej regulacji była niewątpliwie znana skarżącemu. Miał on także świadomość możliwości ujmowania swoich wątpliwości wobec art. 42 § 3 k.k. w kategoriach naruszenia szczegółowych gwarancji, wynikających z prawa do sądu (tj. prawa do rzetelnego postępowania sądowego). W tych okolicznościach nieuwzględnienie art. 45 ust. 1 Konstytucji w *petitum* skargi nie stoi na przeszkodzie uznaniu go za wzorzec kontroli w niniejszej sprawie.

1.5. W rezultacie powyższych ustaleń, Trybunał stwierdził, że do merytorycznego rozpoznania kwalifikują się zarzuty niezgodności art. 42 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r., w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości, z art. 45 ust. 1 i art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

1.6. W ramach analizy formalnej skargi konstytucyjnej, Trybunał zwrócił uwagę, że w parlamencie w 2019 r. prowadzone były prace nad uzupełnieniem art. 42 § 3 k.k., polegającym na możliwości orzeczenia przewidzianego w tym przepisie środka karnego także w sytuacji, gdy sprawca „spożywał napój alkoholowy lub zażywał środek odurzający po zdarzeniu,

a przed poddaniem go przez uprawniony organ badaniu w celu ustalenia w organizmie zawartości alkoholu lub obecności środka działającego podobnie do alkoholu” (rządowy projekt nowelizacji kodeksu karnego, zawarty w druku sejmowym nr 3451/VIII kadencja).

Uchwalona przez Sejm ustawa z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, zawierająca m.in. tę zmianę, została zaskarżona do Trybunału Konstytucyjnego przed jej podpisaniem przez Prezydenta w trybie art. 122 ust. 3 Konstytucji. W wyroku pełnego składu TK z 14 lipca 2020 r., sygn. Kp 1/19 (OTK ZU A/2020, poz. 36) Trybunał orzekł, że jest ona w całości niezgodna z art. 7 w związku z art. 112 oraz z art. 119 ust. 1 Konstytucji.

1.7. Trybunał Konstytucyjny odnotował również, że na rozpoznanie oczekują dwa pytania prawne Sądu Rejonowego (dalej: SR) w Chojnicach dotyczące dożywotniego orzekania zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, zarejestrowane pod sygnaturą P 3/17.

Ich przedmiotem jest jednak ocena konstytucyjności m.in. art. 42 § 3 k.k. w odniesieniu do sprawców przestępstw z art. 178a § 4 w związku z art. 178a § 1 k.k., podczas gdy niniejsza sprawa dotyczy sprawców przestępstw z art. 177 § 2 w związku z art. 178 § 1 k.k.

2. Środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych przewidziany w art. 42 § 3 k.k. – uwagi ogólne.

2.1. Zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych jako odrębny środek represji karnej pojawił się po raz pierwszy w art. 31 ustawy z dnia 10 grudnia 1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu (Dz. U. Nr 69, poz. 434, ze zm.). Następnie recypowano go jako karę dodatkową do art. 38 pkt 4 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94; dalej: k.k. z 1969 r.).

W obecnym stanie prawnym zakaz prowadzenia pojazdów jest środkiem karnym w rozumieniu art. 39 pkt 3 k.k., wymierzonym obok kary (por. art. 32 k.k.) albo w razie odstąpienia od jej wymierzenia (por. art. 59, art. 60 § 7 i art. 61 § 2 k.k.). Zakaz ten może także być orzeczony jako środek probacyjny w razie warunkowego umorzenia postępowania (por. art. 67 § 3 k.k.), środek zabezpieczający w razie popełnienia czynu zabronionego przez sprawcę w stanie niepoczytalności (por. art. 99 § 1 k.k.) albo środek wychowawczy wobec sprawców nieletnich (por. art. 6 pkt 7 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. z 2018 r. poz. 969).

2.2. Możliwość orzekania zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych „na zawsze” (od 18 maja 2015 r. „dożywotnio”), przewidziana w zaskarżonym art. 42 § 3 k.k., została wprowadzona 15 lipca 2000 r. (por. art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 14 kwietnia 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i innych ustaw, Dz. U. Nr 48, poz. 548; dalej: nowelizacja z 2000 r.). Wcześniej środek ten był wymierzany tylko w latach w wymiarze od 1 roku do 10 lat (por. art. 39 pkt 3 w związku z art. 43 § 1 k.k. w brzmieniu obowiązującym do 17 maja 2015 r.).

Podstawą tego rozwiązania była propozycja obligatoryjnego orzekania zakazu prowadzenia pojazdów dożywotnio, jeżeli sprawca, będąc w stanie nietrzeźwości, spowodował wypadek w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, następstwem którego były śmierć lub ciężki uszczerbek na zdrowiu, zawarta w poselskim projekcie ustawy (por. druk sejmowy nr 1298/III kadencja). Uzasadnienie projektu nowelizacji z 2000 r. było bardzo lakoniczne, a w zakresie odnoszącym się do dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów ograniczało się do dwóch zdań („Wnioskodawcy są świadomi tego, że groźba kary w postaci dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów nie zapobiegnie wszystkim nieszczęściom i tragediom. Ale

nawet gdyby udało się tym sposobem uchronić choćby tylko jedno ludzkie życie, warto dokonać proponowanej nowelizacji”).

Ostateczna postać nowego art. 42 § 3 k.k. była wynikiem krytycznych uwag zgłoszonych przez Radę Ministrów (por. stanowisko do druku nr 1298/III kadencja). Dożywotni zakaz prowadzenia pojazdów został w nich co do zasady oceniony pozytywnie (także w kontekście art. 31 ust. 3 Konstytucji), wątpliwości wzbudziły jednak proponowane zasady jego orzekania (m.in. pominięcie kwestii pozostawiania pod wpływem środków odurzających, nieuwzględnienie sprawców przestępstw z art. 173 i art. 174 k.k., stosowanie określenia „dożywotnio” czy „na zawsze”, właściwy zakres podmiotowy i przedmiotowy tego środka, skutki dla zatarcia skazania).

W rezultacie nowelizacji z 2000 r. art. 42 § 3 k.k. otrzymał następującą treść: „Sąd może orzec zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na zawsze, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 173 lub 174, którego następstwem jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, albo w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 lub w art. 355 § 2 był w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia”.

2.3. Środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych był następnie modyfikowany na mocy ustawy z dnia 12 lutego 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz ustawy – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. poz. 227, ze zm.; dalej: nowelizacja z 2010 r.) oraz nowelizacji z 2015 r. (por. uzasadnienia tych ustaw, zawarte odpowiednio w drukach sejmowych nr 2115/VI kadencja i 2586/VII kadencja), które weszły w życie (odpowiednio) 1 lipca 2010 r. i 18 maja 2015 r.. Wprowadzane w nich zmiany polegały na:

- przekształceniu tego środka z fakultatywnego we względnie obligatoryjny (zmiana wprowadzona przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2010 r.);
- wykreśleniu z katalogu przestępstw, za które środek ten może być stosowany, art. 174 k.k. (sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy komunikacyjnej; zmiana wprowadzona przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2010 r.);
- innej redakcji zakresu czasowego orzekania tego środka – sformułowanie „na zawsze” zastąpiono określeniem „dożywotnio” (zmiana wprowadzona przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r. z inicjatywy rządu, uzasadniona koniecznością unifikacji terminologii stosowanej w różnych projektach zmiany kodeksu karnego – por. nagranie z posiedzenia Podkomisji Stałej do nowelizacji prawa karnego, działającej w ramach Komisji Nadzwyczajnej do zmian w kodyfikacjach, z 27 listopada 2014 r., ok. 22 minuty, www.sejm.gov.pl);
- dodaniu do katalogu przestępstw, za które środek ten może być wymierzony, art. 178a § 4 k.k. (prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego przez osobę skazaną już wcześniej m.in. za takie samo przestępstwo; zmiana wprowadzona przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r.).

W efekcie tych nowelizacji art. 42 § 3 k.k. uzyskał następującą treść: „Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio w razie popełnienia przestępstwa określonego w art. 178a § 4 lub jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 173, którego następstwem jest śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, albo w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 lub w art. 355 § 2 był w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego lub zbiegł z miejsca zdarzenia, chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”. Ten właśnie przepis (w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r.) – w zakresie wynikającym ze stanu faktycznego skargi konstytucyjnej – był przedmiotem kontroli w niniejszej sprawie.

2.4. Art. 42 § 3 k.k. precyzuje formę wykonywania środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów, o którym mowa w art. 39 pkt 3 k.k. W porównaniu z innymi formami określonymi w art. 42 k.k. ma ona:

- najszerszy zakres czasowy („dożywotnio”),
- wąski zakres podmiotowy (dotyczy tylko niektórych sprawców ściśle określonych przestępstw) i
- średni zakres przedmiotowy (dotyczy „wszelkich pojazdów mechanicznych”, a nie „pojazdów określonego rodzaju” czy „wszelkich pojazdów” – por. art. 42 § 1 i 2 k.k.).

2.4.1. Zasadniczym celem dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych, przewidzianego w art. 42 § 3 k.k., jest dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa w komunikacji poprzez trwałą eliminację z ruchu osób, które – ze względu na specyfikę popełnionego przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji – mogą z dużym prawdopodobieństwem temu bezpieczeństwu zagrażać (por. art. 42 § 1 k.k.).

2.4.2. Środek ten ma charakter względnie obligatoryjny – jego orzekanie w sytuacjach określonych w art. 42 § 3 k.k. jest zasadą, od której odstępianie jest możliwe, gdy „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” (art. 42 § 3 *in fine* k.k.).

2.4.3. Krąg podmiotów, wobec których możliwe jest zastosowanie art. 42 § 3 k.k., jest określony za pomocą dwóch kryteriów: popełnionego przestępstwa oraz okoliczności jego popełnienia, ściśle związanych z osobą i zachowaniem sprawcy.

Dożywotni zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na mocy art. 42 § 3 k.k. jest orzekany wobec sprawców przestępstw określonych w:

- art. 178a § 4 k.k. (tzw. quasi-recydywa komunikacyjna);
- art. 173 k.k. (sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, zagrażającej życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach) – jednak tylko wówczas, gdy następstwem tego czynu jest „śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu”;
- art. 177 § 2 k.k. (spowodowanie ciężkiego wypadku komunikacyjnego);
- art. 355 § 2 k.k. (spowodowanie ciężkiego wypadku komunikacyjnego przez żołnierza, który prowadził uzbrojony pojazd mechaniczny).

Trzy pierwsze przestępstwa są przestępstwami przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, ostatnie – choć także polegające na naruszeniu zasad bezpieczeństwa ruchu – jest kwalifikowane przez kodeks karny jako przestępstwo przeciwko zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i uzbrojonym sprzętem wojskowym.

Orzeczenie środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k. jest możliwe tylko w stosunku do niektórych sprawców powyższych przestępstw. Jest to zasadą, jeżeli sprawca czynu określonego w tym przepisie:

- w czasie popełnienia przestępstwa był w stanie nietrzeźwości – tzn. zawartość alkoholu w jego krwi przekraczała 0,5 promila (albo prowadziła do stężenia przekraczającego tę wartość) lub zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego przez niego powietrza przekraczała 0,25 mg (albo prowadziła do stężenia przekraczającego tę wartość – por. definicja legalna stanu nietrzeźwości, oparta o kryterium chemiczne i analityczne, zawarta w art. 115 § 16 k.k.) lub

- w czasie popełnienia przestępstwa był pod wpływem środka odurzającego (kodeks karny nie zawiera definicji tego stanu; SN w uchwale z 29 lutego 2007 r., sygn. akt I KZP 36/06, Lex nr 224613, przyjął – na tle art. 178a k.k. – że pojęcie środka odurzającego obejmuje „nie tylko środki odurzające wskazane w ustawie z dnia 27 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, lecz również inne substancje pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, działające na ośrodkowy układ nerwowy, których użycie powoduje obniżenie sprawności w zakresie kierowania pojazdem”) lub

– po popełnieniu przestępstwa zbiegł z miejsca zdarzenia (w orzecznictwie SN przyjmuje się, że zbiegnięcie z miejsca zdarzenia ma miejsce wówczas, gdy sprawca oddalił się z miejsca wypadku w zamiarze uniknięcia odpowiedzialności, w szczególności uniemożliwienia lub utrudnienia ustalenia jego tożsamości, okoliczności zdarzenia i stanu nietrzeźwości lub pozostawiania pod wpływem środka odurzającego; por. np. wyrok SN z 15 marca 2001 r., sygn. akt III KKN 492/99, Lex nr 47620, wydany na tle art. 178 k.k.).

W praktyce art. 42 § 3 k.k. jest stosowany głównie wobec nietrzeźwych kierowców. Nie jest to jednak wykluczone także w odniesieniu do innych osób „uczestniczących w ruchu”, które były sprawcami wymienionych w nim przestępstw, np. pasażerów czy pieszych (por. art. 42 § 1 k.k. oraz definicja „uczestnika ruchu” zawarta w art. 2 pkt 17 ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym, Dz. U. z 2020 r. poz. 110, ze zm.; dalej: p.r.d.).

Osoby te nie muszą mieć uprawnień do kierowania pojazdami mechanicznymi. Skutkiem art. 42 § 3 k.k. jest bowiem nie tylko utrata posiadanych uprawnień, ale i brak możliwości ich nabycia (por. art. 182 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 2020 r. poz. 523, ze zm.; dalej: k.k.w.).

2.4.4. Zakres przedmiotowy tego środka obejmuje „wszelkie pojazdy mechaniczne”, przez co w literaturze rozumie się wszystkie pojazdy wprowadzane w ruch przez umieszczony w nich silnik.

Zgodnie z aktualnym orzecznictwem SN, takimi pojazdami są m.in. samochody, maszyny rolnicze, motocykle, lokomotywy kolejowe, samoloty, helikoptery, statki wodne, tramwaje i trolejbusy, a także motorowery niezależnie do parametrów technicznych (por. np. wyrok SN z 25 października 2007 r., sygn. akt III KK 270/07, Lex nr 341827 i wyrok SN z 4 listopada 2016 r., sygn. akt V KK 259/16, Lex nr 2147289 i powołana tam literatura; w praktyce najbardziej problematyczne było ustalenie statusu motorowerów).

W orzecznictwie SN przyjęto, że zakaz prowadzenia pojazdów może dotyczyć także „pojazdów, kierowanie którymi nie wymaga posiadania uprawnień stwierdzonych dokumentem wydanym przez upoważniony organ” (uchwała SN z 26 września 2002 r., sygn. akt I KZP 20/02, Lex nr 54945). Stanowisko to jest jednak kontestowane w literaturze karnistycznej (por. np. przegląd stanowisk w: R.A. Stefański, uwagi do art. 43, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020, Legalis).

2.4.5. Środek karny zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k. jest orzekany „dożywotnio” (na ściśle określony czas, do końca życia osoby skazanej).

Jeżeli środek ten był wykonywany co najmniej przez 10 lat, możliwa jest jego zamiana przez sąd na zakaz prowadzenia pojazdów niewyposażonych w blokadę alkoholową (por. art. 182a § 1 k.k.w.). Po 15 latach możliwe jest uznanie go za wykonany (por. art. 84 § 2a k.k.). W doktrynie wskazuje się, że regułą powinno być stosowanie tych środków w podanej kolejności (por. R.A. Stefański, *Zakaz prowadzenia pojazdów*, [w:] *Środki karne po nowelizacji w 2015 roku*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2016, s. 284).

2.4.6. W razie orzeczenia zakazu prowadzenia pojazdów, sąd przesyła odpis wyroku odpowiedniemu organowi administracji rządowej lub samorządu terytorialnego właściwemu dla miejsca zamieszkania skazanego (por. art. 182 § 1 zdanie pierwsze k.k.w.). Jeżeli skazany wykonuje zawodowo czynności związane z prowadzeniem pojazdów, o orzeczeniu sąd zawiadamia pracodawcę (por. art. 182 § 1 zdanie drugie k.k.w.).

Organ, do którego przesłano orzeczenie zawierające zakaz prowadzenia pojazdów, zobowiązany jest cofnąć uprawnienia do ich prowadzenia w orzeczonej zakresie oraz nie może wydać tych uprawnień w okresie obowiązywania zakazu (por. art. 182 § 2 k.k.w.).

2.5. Środek karny dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów, wymierzany na podstawie art. 42 § 3 k.k., wzbudzał bardzo duże kontrowersje w literaturze prawa karnego.

Na poziomie ogólnym, podnoszono wątpliwości co do skuteczności tego środka. Wskazywano m.in., że znaczna część przestępstw komunikacyjnych ma charakter nieumyślny, więc stosowanie środków karnych może nie wywierać założonego efektu prewencyjnego (por. np. A. Ziółkowska, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2018, Lex). Poza tym, w świetle badań empirycznych, długotrwała eliminacja sprawcy z ruchu drogowego obniża jego umiejętności jako kierowcy i sprzyja lekceważeniu wyroku sądowego (por. np. W. Cieślak i in., uwagi do art. 42, [w:] *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej. System prawa karnego. Tom 6*, red. M. Melezini, Warszawa 2016, Legalis, oraz opinia prof. K. Krajewskiego do druku sejmowego nr 2115/VI kadencja).

Jeżeli chodzi o zastrzeżenia szczegółowe, to historycznie zdecydowanie największą wątpliwość (także konstytucyjnych) spowodował omówiony wyżej całkowity brak możliwości zatarcia kary w wypadku wymierzenia środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k., występujący do 2015 r. (por. zwłaszcza W. Wróbel, *Krytycznie o zaostrzeniu odpowiedzialności karnej za przestępstwa komunikacyjne*, „Państwo i Prawo” nr 7/2001, s. 60-61). Nadal w pewnym stopniu aktualne pozostają dyskutowane w literaturze kontrowersje dotyczące:

- właściwego określenia katalogu przestępstw, za które środek ten może być stosowany (spory dotyczyły w szczególności art. 174 i art. 178a k.k. – por. np. W. Wróbel, *op. cit.*, s. 58-58; R.A. Stefański, *Środki...*, *op. cit.*, s. 238-240);

- przyjętych kryteriów wyjątkowo surowego potraktowania niektórych sprawców tych przestępstw (nadmierna restrykcyjność dolnej granicy nietrzeźwości – por. np. W. Cieślak, *op. cit.*; brak definicji stanu pod wpływem środka odurzającego – por. np. W. Wróbel, *op. cit.*, s. 57; R.A. Stefański, *Środki...*, *op. cit.*, s. 257-265; uniwersalność kryterium pozostawania w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego lub zbiegnięcia z miejsca wypadku – por. omówienie poglądów doktryny w: W. Górski, M. Szewczyk, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1-52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, Lex);

- zakresu przedmiotowego (ograniczenia tylko do pojazdów mechanicznych – por. np. W. Cieślak, *op. cit.*; nadmierności represji polegającej na zakazie prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w sytuacji, gdy skazany nie prowadził pojazdu albo był to pojazd niemechaniczny – por. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 125);

- zakresu podmiotowego (możliwości stosowania w stosunku do pomocników i podżegaczy – por. analiza literatury np. w: A. Ziółkowska, *op. cit.*; W. Cieślak, *op. cit.*; W. Zalewski, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, Legalis);

- nierówności skutków orzeczenia zakazu z art. 42 § 3 k.k. ze względu na brak możliwości zmiany sposobu wykonywania środka karnego w odniesieniu do sprawców, którzy działali pod wpływem środka odurzającego lub zbiegli z miejsca wypadku (por. np. R.A. Stefański, *Środki...*, *op. cit.*, s. 281-282).

Trybunał Konstytucyjny nie odnotował jednak zastrzeżeń, które odnosiłyby się bezpośrednio do omawianego przepisu w badanym w niniejszej sprawie zakresie.

2.6. Trybunał Konstytucyjny nie wypowiedział się dotychczas na temat dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów, przewidzianego w art. 42 § 3 k.k., choć rozwiązanie to zostało już raz zakwestionowane w skardze konstytucyjnej (por. postanowienia z 9 lutego 2017 r. i 4 października 2017 r., sygn. Ts 241/16).

W postanowieniu z 5 maja 2009 r., sygn. S 2/09 (OTK ZU nr 5/A/2009, poz. 73), wydanym na kanwie wyroku z 7 kwietnia 2009 r., sygn. P 7/08 (OTK ZU nr 4/A/2009, poz. 46), Trybunał zasygnalizował natomiast Sejmowi konieczność nowelizacji art. 42 § 2 k.k. w ów-

częśnie obowiązującym brzmieniu. Przepis ten nakazywał bowiem orzekanie wobec nie-trzeźwych rowerzystów zakazu kierowania pojazdami mechanicznymi (wszelkimi lub niektórego rodzaju), nie pozwalając na jego ograniczenie tylko do rowerów.

Skutkiem tej sygnalizacji była zmiana art. 42 § 2 k.k. (por. art. 1 ustawy z dnia 25 listopada 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, Dz. U. z 2011 r. Nr 17, poz. 78 i druk sejmowy nr 3207/VI kadencja).

3. Ocena zgodności zaskarżonej regulacji z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

3.1. Zdaniem skarżącego, art. 42 § 3 k.k. w kwestionowanym zakresie zawiera sankcję bezwzględnie oznaczoną, która sprowadza sędziego do roli swoistego „automatu” do wymierzenia środka karnego o sztywno określonym ustawowo zakresie i czasie trwania. W rezultacie braku możliwości indywidualizacji wymiaru tego środka karnego dochodzi do naruszenia prawa skarżącego do rzetelnego postępowania sądowego.

3.2. Trybunał Konstytucyjny uznał, że dopuszczalnym wzorcem kontroli zaskarżonego przepisu w tym kontekście może być wyłącznie art. 45 ust. 1 Konstytucji, powołany przez skarżącego w uzasadnieniu skargi konstytucyjnej.

3.2.1. Przepis ten brzmi następująco: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego konsekwentnie wskazywane są cztery elementy składowe prawa do sądu: 1) prawo dostępu do sądu, czyli uruchomienia procedury przed właściwym, niezależnym, bezstronnym i niezawisłym sądem; 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności, w szczególności zgodnie z zasadami tzw. sprawiedliwości proceduralnej; 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia sądowego; 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę (zob. np. wyroki z: 9 czerwca 1998 r., sygn. K 28/97, OTK ZU nr 4/1998, poz. 50; 10 maja 2000 r., sygn. K 21/99, OTK ZU nr 4/2000, poz. 109 oraz 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 108).

Elementem tak rozumianego prawa do sądu jest prawo do sprawiedliwego wyroku sądowego, którego źródłem – oprócz art. 45 ust. 1 Konstytucji – jest także art. 2, art. 31 ust. 3 i art. 42 ust. 1 Konstytucji. W sensie materialnym oznacza ono prawo do uzyskania orzeczenia adekwatnego (proporcjonalnego) do osoby sprawcy i popełnionego przez niego czynu, uwzględniającego potrzeby prewencji generalnej i indywidualnej oraz prawnie chronione interesy pokrzywdzonego (por. podobne ujęcie celów postępowania karnego w art. 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2020 r. poz. 30, ze zm.; dalej: k.p.k.). W sensie formalnym prawo do sprawiedliwego wyroku oznacza prawo do wyroku wydanego w prawidłowo ukształtowanej procedurze, na przykład z zachowaniem zasady *nullum crimen sine lege* (por. art. 42 ust. 1 Konstytucji) czy domniemania niewinności (por. definicja prawa do sprawiedliwego wyroku łącznego – wyrok z 4 lipca 2018 r., sygn. K 16/16, OTK ZU A/2018, poz. 52, cz. III, pkt 5.7.2 uzasadnienia).

Skarżący *expressis verbis* powiązał swoje zarzuty z „prawem do rzetelnego postępowania” i „sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy”. Można je jednak także ujmować w bardziej szczegółowych kategoriach naruszenia wymogów wyroku sprawiedliwego w sensie materialnym.

3.2.2. Tego typu zagadnienie pojawiało się już kilka razy w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego na tle sankcji karnych, jednak nigdy nie było rozważane merytorycznie.

Dwukrotnie przed Trybunałem Konstytucyjnym kwestionowana była konstytucyjność art. 148 § 2 k.k. w brzmieniu obowiązującym od 26 września 2005 r. do 23 kwietnia 2009 r.,

który przewidywał za zabójstwo kwalifikowane wyłącznie karę 25 lat pozbawienia wolności albo karę dożywotniego pozbawienia wolności. Zgodność tego przepisu m.in. z art. 10 w związku z art. 175 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji stała się przedmiotem wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich (por. postanowienie z 21 września 2006 r., sygn. K 39/05, OTK ZU nr 8/A/2006, poz. 115) oraz pytania prawnego Sądu Apelacyjnego w Krakowie (por. wyrok z 16 kwietnia 2009 r., sygn. P 11/08, OTK ZU nr 4/A/2009, poz. 49). Trybunał Konstytucyjny nie rozpoznał jednak tych zarzutów merytorycznie – Rzecznik Praw Obywatelskich cofnął wnioski, a w sprawie zainicjowanej pytaniem prawnym zostało to uznane za zbędne z uwagi na uwzględnienie zarzutów legislacyjnych.

Problem dopuszczalności sankcji bezwzględnie oznaczonych powrócił na tle art. 58 § 4 i art. 69 § 4 k.k., w brzmieniu obowiązującym od 1 lipca 2010 r., które ograniczały stosowanie zasady prymatu kar wolnościowych i warunkowego zawieszenia kary w wypadku sprawców występków o charakterze chuligańskim. SR w Janowie Lubelskim powziął wątpliwość, czy regulacje te są zgodne m.in. z art. 10 w związku z art. 45 ust. 1 w związku z art. 178 ust. 1 Konstytucji. Trybunał Konstytucyjny uznał, że pytanie prawne nie spełniało wymogów formalnych (por. postanowienie z 29 lutego 2012 r., sygn. P 22/11, OTK ZU nr 2/A/2012, poz. 23).

Po raz kolejny zagadnienie sankcji bezwzględnie oznaczonej pojawiło się na tle art. 42 § 2 k.k. w brzmieniu obowiązującym do 24 lutego 2011 r., który przewidywał obligatoryjny terminowy zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów m.in. dla nietrzeźwych sprawców przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji. SR dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi uznał, że rozwiązanie to jest niezgodne m.in. z art. 10, art. 175 ust. 1, art. 178 ust. 1 Konstytucji. Ze względu jednak na nowelizację zaskarżonego przepisu po wniesieniu pytania prawnego przez sąd pytający i możliwość zastosowania w sprawie toczącej się przed tym sądem nowego (względniejszego) brzmienia zaskarżonego przepisu na zasadzie art. 4 § 1 k.k., postępowanie w tej sprawie zostało umorzone (por. postanowienie z 11 kwietnia 2012 r., sygn. P 24/09, OTK ZU nr 4/A/2012, poz. 46).

3.2.3. Problem sankcji bezwzględnie oznaczonych był także przedmiotem wniosku Prokuratora Generalnego, dotyczącego sztywno określonej wysokości kary grzywny za niektóre wykroczenia drogowe, przewidzianej w załącznikach nr 1 oraz nr 2 do ustawy z dnia 6 września 2001 r. o transporcie drogowym (Dz. U. z 2012 r. poz. 1265, ze zm.). Wnioskodawca uznał, że mogą one naruszać art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji. Postanowieniem z 16 czerwca 2015 r., sygn. K 30/13 (OTK ZU nr 6/A/2015, poz. 92), Trybunał Konstytucyjny umorzył postępowanie w tej sprawie z uwagi na cofnięcie wniosku.

3.2.4. Dopuszczalność postępowania się przez ustawodawcę sankcjami bezwzględnie oznaczonymi była również przedmiotem wypowiedzi Trybunału w sprawach dotyczących kar administracyjnych (por. np. wyroki z: 24 stycznia 2006 r., sygn. SK 52/04, OTK ZU nr 1/A/2006, poz. 6, cz. III, pkt 4 uzasadnienia; 15 stycznia 2007 r., sygn. P 19/06, OTK ZU nr 1/A/2007, poz. 2, cz. III, pkt 3 uzasadnienia; 10 grudnia 2007 r., sygn. P 43/07, OTK ZU nr 11/A/2007, poz. 155, cz. III, pkt 4 uzasadnienia i 14 października 2009 r., sygn. Kp 4/09, OTK ZU nr 9/A/2009, poz. 134, cz. III, pkt 3.5.2 uzasadnienia oraz postanowienie z 9 grudnia 2008 r., sygn. P 52/07, OTK ZU nr 10/A/2008, poz. 184, cz. II, pkt 3 uzasadnienia). Trybunał Konstytucyjny uznawał to co do zasady za dopuszczalne, biorąc pod uwagę m.in., że kara administracyjna nie jest „odpłatą za popełniony czyn, lecz stanowi środek przymusu służący zapewnieniu realizacji wykonawczo zarządzających zadań administracji” (powołany wyrok o sygn. P 43/07, cz. III, pkt 4 uzasadnienia). Za niezgodne z Konstytucją zostały uznane jednak sztywno określone, wysokie kary pieniężne za usunięcie lub zniszczenie drzewa lub krzewu bez wymaganego zezwolenia, wymierzone bez względu na okoliczności czynu (por. wyrok z 1 lipca 2014 r., sygn. SK 6/12, OTK ZU nr 7/A/2014, poz. 68)

3.2.5. Problem „sankcji bezwzględnie oznaczonej” był rozpoznawany przez Trybunał także w kontekście skutków orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych (por. postanowienie z 24 listopada 2010 r., sygn. Pp 1/08, OTK ZU nr 9/A/2010, poz. 115, cz. III, pkt 4.4 uzasadnienia).

3.3. Przedmiotem kontroli w niniejszej sprawie są zasady orzekania środka karnego dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r., wobec sprawców przestępstw określonych w art. 177 § 2 k.k., którzy w momencie popełnienia czynu znajdowali się w stanie nietrzeźwości (dalej: nietrzeźwi sprawcy przestępstw z art. 177 § 2 k.k.).

3.3.1. Powołane przepisy w relewantnej w niniejszej sprawie części brzmią następująco:

– „Sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio (...) jeżeli sprawca (...) w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 (...) był w stanie nietrzeźwości (...), chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” (art. 42 § 3 k.k. w badanym brzmieniu; pominięto w nim przesłanki orzekania przedmiotowego środka karnego nieobjęte zakresem skargi konstytucyjnej);

– „Jeżeli następstwem wypadku jest śmierć innej osoby albo ciężki uszczerbek na jej zdrowiu, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8” (art. 177 § 2 k.k.; przepis ten należy odczytywać w kontekście art. 177 § 1 k.k., z którego wynika, że wypadek w rozumieniu tego przepisu musi być rezultatem „naruszenia, chociażby nieumyślnego, zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym”).

3.3.2. Przestępstwo z art. 177 § 2 k.k. jest ścigane z oskarżenia publicznego.

Może ono być popełnione wyłącznie z winy nieumyślnej. Taka kwalifikacja czynu zabronionego jest wykluczona, jeżeli sprawca chciał spowodować wypadek albo, przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godził (por. art. 9 § 2 k.k. – zamiar bezpośredni albo zamiar ewentualny). Wypadek komunikacyjny musi być następstwem „niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach”, pomimo że sprawca przewidywał możliwość spowodowania wypadku albo mógł ją przewidzieć (por. art. 9 § 2 k.k.).

Czynność sprawcza określona w art. 177 § 2 k.k. polega na umyślnym lub nieumyślnym naruszeniu „zasad bezpieczeństwa w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym”, które spowodowało określone w tym przepisie skutki.

Zasady bezpieczeństwa w ruchu, o których mowa w tym przepisie, „określają warunki bezpiecznego ruchu i stanowią konkretyzację ogólnych zasad ostrożności w zakresie ruchu lądowego, wodnego i powietrznego. W stosunku do ogólnych zasad ostrożności zawierają w sobie większy rygoryzm, co wiąże się z większym niebezpieczeństwem, jakie niesie za sobą ruch lądowy, wodny lub powietrzny. (...) Obejmują one normy gwarancyjne, których przestrzeganie wyłącza lub znacznie ogranicza niebezpieczeństwo istniejące w ruchu” (R.A. Stefański, uwagi do art. 177, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020, Legalis). Tylko część z nich jest wyraźnie określona normatywnie, niektóre pośrednio wynikają z przepisów powszechnie obowiązującego prawa albo istoty bezpieczeństwa w ruchu i „muszą znaleźć zastosowanie wszędzie tam, gdzie nie ma sprecyzowanego przepisu” (uchwała Izby Karnej SN z 28 lutego 1975 r., sygn. akt V KZP 2/74, Lex nr 18934). Można je podzielić na dwie grupy:

– reguły ogólne, mające zastosowanie w większości sytuacji (np. zasada ostrożności, zasada ograniczonego zaufania czy zasada trzeźwości),

– reguły szczególne dotyczące określonych sytuacji (np. zasada prędkości bezpiecznej, zasady wyprzedzania, zasady przejeżdżania przez skrzyżowanie – por. R.A. Stefański, uwagi do art. 177, *op. cit.*).

Art. 177 § 2 k.k. wymaga istnienia adekwatnego związku przyczynowego między naruszeniem zasad bezpieczeństwa a kolizją drogową i jej skutkami. Sąd Najwyższy podkreślał, że nie może on „być rozumiany jako jedynie czasowe lub miejscowe następstwo wydarzeń, ale jako powiązanie wypadku drogowego z poprzedzającym naruszeniem przez oskarżonego przepisów o ruchu drogowym (...) oraz że związek przyczynowy nie może być rozumiany wyłącznie w znaczeniu logicznym, bowiem wówczas byłby pojęciem nadmiernie szerokim, a powinien mieć charakter bezpośredni. Oznacza to, że działanie sprawcy musi być, jeżeli nie wyłączną, to w każdym razie wystarczającą przyczyną powstania skutku przestępczego” (wyrok SN z 6 lutego 2008 r., sygn. akt V KK 280/07, Lex nr 357445).

Powyższa reguła odnosi się także do naruszenia przez sprawcę zasady trzeźwości. W postanowieniu z 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 4/02 (Lex nr 52295), Sąd Najwyższy wyjaśnił to w następujący sposób: „choć nie może być kwestionowane, iż kierowanie pojazdem przez osobę będącą w stanie nietrzeźwości stanowi naruszenie zasady bezpieczeństwa ruchu (...), do przypisania sprawcy przestępstwa tzw. spowodowania wypadku komunikacyjnego konieczne jest stwierdzenie także i innych elementów zespołu aktywności (lub bierności) sprawcy. W art. 177 k.k. chodzi bowiem o takie zasady, których naruszenie może stanowić bezpośrednią przyczynę skutków wymienionych w tym przepisie. Między samym tylko stanem nietrzeźwości a skutkami przewidzianymi w art. 177 § 1 i 2 k.k. nie istnieje związek przyczynowy o bezpośrednim charakterze (...). Kierujący pojazdem w stanie nietrzeźwości (a więc osoba, która już tylko przez ten zespół ruchów wypełnia ustawowe znamiona przestępstwa stypizowanego w art. 178a § 1 lub 2 k.k.) wprawdzie dopuszcza się naruszenia zasady trzeźwości w ruchu, ale jeżeli wykonał wszystkie manewry prawidłowo, a pomimo to doszło do wypadku komunikacyjnego, nie może odpowiadać za spowodowanie tego wypadku, albowiem nie w zachowaniu nietrzeźwego kierującego tkwiła przyczyna zdarzenia (...). Także w orzecznictwie Sądu Najwyższego wielokrotnie podkreślono, że stan nietrzeźwości kierowcy nie może automatycznie przesądzać o jego winie za spowodowanie wypadku, zwłaszcza jeśli zagrożenie bezpieczeństwa ruchu zapoczątkowane zostało ewidentnie nieprawidłowym zachowaniem innego uczestnika ruchu (...). Tak więc aktywność sprawcy polegająca li tylko na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego stanowi występki określony w art. 178a § 1 lub 2 k.k., a do odpowiedzialności sprawcy za spowodowanie wypadku komunikacyjnego konieczne jest stwierdzenie ponadto dodatkowego zespołu aktywności (rozumianej także jako zaniechanie określonej aktywności), naruszającej inną, konkretną zasadę bezpieczeństwa ruchu, pozostającą w związku przyczynowym z zaistniałym wypadkiem”.

Skutkiem naruszenia zasad bezpieczeństwa w świetle art. 177 § 2 k.k. musi być śmierć osoby lub ciężki uszczerbek na jej zdrowiu. Wypadek, którego ofiara doznała lżejszych obrażeń (naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia trwającego dłużej niż 7 dni), jest sankcjonowany przez art. 177 § 1 k.k. Inne sytuacje spowodowania zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu (ale tylko drogowym – na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub strefie ruchu) stanowią wykroczenie (por. art. 86 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 2019 r. poz. 821, ze zm.). Samo prowadzenie pojazdów mechanicznych w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym oraz innych pojazdów na drogach publicznych lub w strefach zamieszkania w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego jest odrębnym przestępstwem, penalizowanym w art. 178a § 1 k.k. (na temat zbiegu czynów z art. 177 w związku z art. 178 § 1 k.k. i czynów z art. 178a k.k. por. m.in. postanowienia SN z: 28 marca 2002 r., sygn. akt I KZP 4/02, Lex nr 52295; 25 lutego 2009 r., sygn. akt I KZP 31/08, Lex nr 486168 i 30 stycznia 2019 r., sygn. akt V KK 465/18, Lex nr 2621140).

3.4. Przechodząc do oceny zarzutów skarżącego, Trybunał Konstytucyjny na wstępie odniósł się do twierdzenia skarżącego, że art. 42 § 3 k.k. przewiduje sankcję „bezwzględnie oznaczoną”.

3.4.1. W nauce prawa karnego ze względu na sposób określenia tradycyjnie wyróżnia się cztery rodzaje sankcji karnych (por. np. A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 62-63; V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002, s. 38-39; P. Burzyński, *Ustawowe określenie sankcji karnej*, Warszawa 2008, Lex):

- sankcja bezwzględnie nieoznaczona (nieokreślona) polega na pozostawieniu sądowi nieograniczonej możliwości prawnokarnych konsekwencji popełnienia czynu zabronionego;
- sankcja bezwzględnie oznaczona (absolutna, sztywna) jest przeciwieństwem powyższego rozwiązania – polega na ścisłym ustawowym oznaczeniu kary grożącej za popełnienie przestępstwa, która jest stosowana przez sąd orzekający automatycznie;
- sankcja względnie oznaczona to model pośredni – ustawodawca określa minimalną i maksymalną wysokość kary, a sąd w tak wyznaczonych granicach jest odpowiedzialny za jej odpowiednią indywidualizację;
- sankcja względnie nieoznaczona występuje, gdy ustawodawca określa maksymalną i minimalną wysokość kary, ale sąd przy jej wymierzaniu określa tylko minimalny (a czasem jeszcze maksymalny czas trwania), a o konkretnym jej wymiarze decyduje dopiero w toku postępowania wykonawczego, z uwzględnieniem faktycznego stopnia resocjalizacji skazanego.

Powyższa typologia jest odnoszona przede wszystkim do głównego elementu reakcji prawnokarnej na czyn zabroniony (czyli – w polskich realiach – do kar w rozumieniu art. 32 k.k.). Możliwość jej rozciągania na elementy dodatkowe, o charakterze prewencyjnym czy kompensacyjnym (np. środków karnych wymienionych w art. 39 k.k.), jest dyskusyjna (por. np. wskazana wyżej literatura).

3.4.2. W polskim prawie karnym obowiązuje model sankcji względnie oznaczonych, co wynika z polskiej tradycji prawa karnego i jest rozwiązaniem uzasadnionym z punktu widzenia konstytucyjnej roli sądów jako organów „wymiaru sprawiedliwości” (por. art. 10 i art. 175 ust. 1 Konstytucji oraz np. A. Sakowicz, *Sankcja bezwzględnie oznaczona (uwagi krytyczne na tle art. 148 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” nr 5/2006, s. 18-31; E. Łętowska, *Kara za zabójstwo kwalifikowane – problematyka konstytucyjna*, „Państwo i Prawo” nr 10/2006, s. 5-24).

Sankcje bezwzględnie oznaczone należą do wyjątków. Jedyna obecnie kara bezwzględnie oznaczona to kara śmierci, przewidziana w art. 1 dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz. U. z 1946 r. Nr 69, poz. 377, ze zm.). Zamiast niej orzeka się karę dożywotniego pozbawienia wolności (por. art. 13 pkt 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 554, ze zm.).

Kodeks karny po nowelizacjach z lat 2000-2015 w niektórych wypadkach przewiduje natomiast bezwzględnie oznaczone środki karne:

- zakaz zajmowania wszelkich lub określonych stanowisk, wykonywania wszelkich lub określonych zawodów albo działalności, związanych z wychowaniem, edukacją, leczeniem małoletnich lub opieką nad nimi – w razie skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego – dożywotnio lub na okres od 1 roku do 15 lat (por. art. 41 § 1a zdanie drugie i § 1b k.k.);
- zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu, jak również nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym – w razie skazania na karę pozbawienia wolności bez warunko-

wego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajności na szkodę małoletniego – na okres od 1 roku do 15 lat (por. art. 41a § 2 k.k.);

– zakaz wstępu na imprezę masową wobec sprawców określonych przestępstw (m.in. przeciwko życiu i zdrowiu oraz bezpieczeństwu powszechnemu), popełnionych w związku z imprezą sportową – na okres od 2 do 6 lat (por. art. 41b § 1 zdanie drugie i § 4 k.k. w związku z art. 66 ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. z 2019 r. poz. 2171, ze zm.);

– zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w razie skazania za przestępstwo określone w art. 178b lub 180a albo art. 244, jeżeli czyn sprawcy polegał na niezastosowaniu się do zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych – na okres od 1 do 15 lat (por. art. 42 § 1a k.k.) oraz zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w razie ponownego skazania osoby prowadzącej pojazd mechaniczny w warunkach określonych w art. 42 § 3 k.k. – dożywotnio (por. art. 42 § 4 k.k.);

– świadczenie pieniężne na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w wysokości co najmniej 5000 zł (w razie skazania sprawcy za przestępstwo określone w art. 178a § 1, art. 179 lub art. 180 k.k.) lub co najmniej 10 000 zł (w razie skazania za przestępstwo określone w art. 178a § 4 k.k. – por. art. 43a § 2 k.k.).

Konstytucyjność tych przepisów (z których dwa dotyczą bezwzględnie obligatoryjnego orzekania dożywotnich środków karnych – por. art. 41 § 1b i art. 42 § 4 k.k.) nie była dotychczas badana przez Trybunał Konstytucyjny.

3.4.3. Zakwestionowany w niniejszym postępowaniu art. 42 § 3 k.k. nie mieści się jednak w powyższym katalogu.

Z samego brzmienia tego przepisu wynika, że przewidziany w nim środek karny sąd „orzeka” m.in. w stosunku do sprawcy przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k., „chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”. Wbrew twierdzeniom skarżącego, nakaz ten nie ma więc charakteru absolutnego, co nie pozwala uznać go za sankcję bezwzględnie oznaczoną w omówionym wyżej, powszechnie przyjmowanym w literaturze rozumieniu.

3.5. Trybunał Konstytucyjny uznał, że oczywiście błędna ocena charakteru art. 42 § 3 k.k. przez skarżącego sama w sobie nie przesądza, czy (w zakresie badanym w niniejszym postępowaniu) przepis ten narusza art. 45 ust. 1 Konstytucji. Nie ulega bowiem wątpliwości, że co do zasady zobowiązuje on sąd do orzeczenia dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych wobec nietrzeźwego sprawcy przestępstwa z art. 177 § 2 k.k., a tego typu dyrektywy stanowią ograniczenie zasady sędziowskiego wymiaru kary.

Kontrolując zgodność zaskarżonej regulacji z art. 45 ust. 1 Konstytucji, Trybunał uwzględnił następujące argumenty:

3.5.1. Po pierwsze, względnie oznaczony charakter sankcji przewidzianej w art. 42 § 3 k.k. był niewątpliwie rozwiązaniem świadomie przyjętym przez ustawodawcę i przemyślanym także w aspekcie konstytucyjnym. Świadczy o tym chociażby analiza przebiegu procesu legislacyjnego, dotyczącego projektów zaostrzania zasad stosowania tego środka karnego.

Pierwotnie (od 15 lipca 2000 r. do 30 czerwca 2010 r.) dożywotni zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, przewidziany w art. 42 § 3 k.k. miał charakter fakultatywny („Sąd może orzec zakaz...”).

W poselskim projekcie nowelizacji z 2010 r. (druk sejmowy nr 2115/VI kadencja) zaproponowano jego przekształcenie w środek bezwzględnie obligatoryjny (przepis ten miał brzmieć w części początkowej: „Sąd orzeka zakaz...”). Rozwiązanie to uzasadniano ogólnie wzrostem liczby ujawnionych kierujących pojazdami pod wpływem alkoholu i potrzebą „użycia zdecydowanych mechanizmów prawnych” do walki z problemem „pijanym kierowców”.

Powyższa propozycja została pozytywnie zaopiniowana jedynie przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Negatywne stanowisko (m.in. ze względu na automatyzm orzekania środka karnego) przedstawili: Rada Ministrów, Sąd Najwyższy, Krajowa Rada Sądownictwa i Naczelna Rada Adwokacka oraz eksperci sejmowi z zakresu kryminologii i prawa karnego (prof. K. Krajewski oraz prof. W. Wróbel; por. opinie załączone do druku sejmowego nr 2115/VI kadencja). Zwrócono uwagę m.in. na naruszenie konstytucyjnej kompetencji sądów do sprawowania wymiaru sprawiedliwości oraz wprowadzany wyłom od zasady indywidualizacji odpowiedzialności karnej (por. zwłaszcza opinie Sądu Najwyższego, Rady Ministrów oraz prof. W. Wróbla), a także podano w wątpliwość założenia projektodawców, że dalsze zaostrzenie represji wobec pijanych kierowców (a zwłaszcza bezwyjątkowe dożywotnie stosowanie środków karnych) pozwoli na skuteczne osiągnięcie założonego celu (tj. realny wzrost bezpieczeństwa na drogach – por. zwłaszcza opinie Rady Ministrów oraz prof. K. Krajewskiego). Znaczna część tych zastrzeżeń została podzielona przez posłów uczestniczących w pracach legislacyjnych.

W rezultacie tej krytyki pierwotna propozycja zmiany art. 42 § 3 k.k. została znacznie złagodzona – zdecydowano o nadaniu dożywotniemu zakazowi prowadzenia pojazdów charakteru względnie obligatoryjnego. Ostateczne brzmienie nowelizacji tego przepisu zostało ukształtowane pod wyraźnym wpływem stanowiska rządowego, w którym stwierdzono, że „w razie podzielenia w toku prac parlamentarnych poglądu o konieczności zaostrzenia zasad orzekania zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na zawsze, bardziej uzasadnione wydaje się ukształtowanie tego zakazu jako środka względnie obligatoryjnego, a zatem pozostawiającego sądowi pewien «luz decyzyjny» poprzez możliwość odstąpienia od jego orzeczenia w wypadkach wyjątkowych. Wydaje się, że ograniczenie rygorów wynikających z projektowanych regulacji mogłoby nastąpić poprzez użycie w nich klauzuli generalnej «chyba, że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami», występującej już w Kodeksie karnym w art. 69 § 3, który dotyczy warunkowego zawieszenia wykonania kary przy tzw. multirecydywie” (stanowisko Rady Ministrów do druku sejmowego nr 2115/VI kadencja, s. 10; por. *Biuletyn z 55. posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach 16 grudnia 2009 r.* nr 3142/VI kadencja, s. 6-8).

Postulat przekształcenia środka karnego uregulowanego w art. 42 § 3 k.k. w instrument obligatoryjny pojawił się ponownie w toku prac nad nowelizacją z 2015 r. (por. druk sejmowy nr 2586/VII kadencja). Rozważano możliwość usunięcia końcowej części tego przepisu ze względu na ryzyko zbyt szerokiego stosowania przez sądy wyjątków od zasady orzekania dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów. Broniąc tego rozwiązania, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości wskazywał (nie podając jednak przykładu konkretnych orzeczeń), że kary bezwzględnie oznaczone były już kwestionowane przez Trybunał Konstytucyjny, więc takie ukształtowanie art. 42 § 3 k.k. spowodowałoby narażenie tego przepisu na podobne zarzuty (por. *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Infrastruktury (nr 269) z dnia 28 sierpnia 2014 r.*, VII kadencja Sejmu, s. 14 i 18). Propozycja zaostrzenia art. 42 § 3 k.k. nie została poddana dalszym pracom legislacyjnym.

W świetle powyższych ustaleń faktycznych, Trybunał Konstytucyjny uznał, że ustawodawca zdecydował się podczas nowelizacji art. 42 § 3 k.k. w 2010 r. na przyjęcie rozwiązania w pewnym sensie kompromisowego – harmonizującego przekonanie o zasadności zwiększania represji wobec nietrzeźwych kierowców i konieczność pozostawienia sądom możliwości „wymiaru sprawiedliwości” w konkretnych wypadkach. Stanowisko to konsekwentnie utrzymywał także podczas prac nad nowelizacją z 2015 r.

3.5.2. Po drugie, środek karny określony w art. 42 § 3 k.k. stanowi tylko element systemu sankcji, przewidzianych za przestępstwo określone w art. 177 § 2 k.k. popełnione przez nietrzeźwego sprawcę. Ocena możliwości orzeczniczych sądu wymaga więc uwzględnienia zakresu swobody stosowania wszystkich dostępnych sposobów reakcji na przestępstwo i jej

całościowej oceny. Nie można przy tym tracić z pola widzenia, że polskie prawo karne jest oparte na modelu sankcji względnie oznaczonych, w której wymiar kary przez sąd nie jest całkowicie dowolny, ale następuje w ramach rodzajów kar i przesłanek ich stosowania określonych przez ustawodawcę (por. wyżej).

Jeżeli sprawca popełnił przestępstwo z art. 177 § 2 k.k. w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego albo zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka karę pozbawienia wolności w wysokości od 2 lat do górnej granicy zagrożenia zwiększonego o połowę, tj. do 12 lat (por. art. 178 § 1 k.k.). Ze względu na tak określony wymiar kary (która zawsze jest surowsza od roku), nie jest możliwe zastosowanie art. 37a k.k., tzn. orzeczenie zamiast kary pozbawienia wolności kary grzywny albo kary ograniczenia wolności oraz środków karnych, środków kompensacyjnych lub przepadku.

Jeżeli sprawca popełnił przestępstwo z art. 177 § 2 k.k. w stanie nietrzeźwości, pod wpływem środka odurzającego albo zbiegł z miejsca zdarzenia, sąd orzeka zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio, „chyba że zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” (art. 42 § 3 k.k.). Zasadą jest wówczas orzeczenie zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów lub pojazdów określonego rodzaju na okres od 3 do 15 lat (por. art. 42 § 2 w związku z art. 43 § 1 k.k.).

Sąd może również rozważyć zasadność orzeczenia innych środków karnych niż tylko zakaz prowadzenia pojazdów, a zwłaszcza zakazu wykonywania określonego zawodu (por. art. 41 k.k.), obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę (por. art. 46 § 1 k.k.) lub nawiązki (art. 47 § 3 k.k.).

Ze względu na zagrożenie przewidziane w art. 177 § 2 k.k., nie jest dopuszczalne warunkowe umorzenie postępowania karnego (por. art. 66 § 2 k.k.) ani odstąpienie od wymierzenia kary (por. art. 59 k.k.). Nie można natomiast wykluczyć nadzwyczajnego złagodzenia kary na zasadach przewidzianych w art. 60 k.k., zwłaszcza gdy sprawca przestępstwa lub jego najbliższy „poniósł poważny uszczerbek w związku z popełnionym przestępstwem” (por. art. 60 § 2 pkt 3 k.k.).

Powyższe przepisy wyznaczają sądowi ramy normatywne, w których określa on właściwe w danej sprawie sankcje za czyn z art. 177 § 2 k.k. Kodeks karny zawiera bardzo szczegółowe dyrektywy, którymi sąd powinien się kierować podczas wymierzania kary. „Sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, bacząc, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa” (art. 53 § 1 k.k.). „Wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego” (art. 53 § 2 k.k.). Ponadto wymierzając karę, „sąd bierze także pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem” (art. 53 § 3 k.k.). Uwzględniane powinny być także inne kodeksowe zasady wymiaru kary i środków karnych (np. zasada humanitaryzmu – por. art. 3 k.k., zasada indywidualizacji – por. art. 55 i art. 56 k.k., prymat kar wolnościowych – por. art. 58 k.k., szczególne zasady wymiaru kary nieletnim lub młodocianym – por. art. 54 k.k.).

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, art. 42 § 3 k.k. widziany w powyższym kontekście, może stanowić podstawę prawną wyroku skazującego wobec nietrzeźwego sprawcy

przestępstwa z art. 177 § 2 k.k., który – jako całość – będzie adekwatny do osoby sprawcy i popełnionego przez niego czynu (a więc będzie spełniał wymóg zindywidualizowanej sankcji i sprawiedliwego wyroku w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji).

3.5.3. Po trzecie, samo brzmienie art. 42 § 3 k.k. przewiduje możliwość nieorzekania dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych m.in. za przestępstwo określone w art. 177 § 2 k.k. popełnione w stanie nietrzeźwości – sąd może podjąć taką decyzję, jeżeli „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”.

Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę, że brzmienie tej klauzuli wywołało mieszane reakcje doktryny. Stosunkowo rzadko oceniano ją jednoznacznie pozytywnie (por. np. N. Kłaczyńska, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012, Lex), częściej wskazywano na jej niejasność i ogólnikowość (por. M. Kulik, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2019, Lex; T. Bojarski, uwagi do art. 42, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, Lex). Podnoszono, że „Sformułowanie zawarte w art. 42 § 3 *in fine* k.k. jest tak elastycznie skonstruowane, że nie ma żadnych konkretnych wskazań co do okoliczności, które mogą przemawiać o wyjątkowości danego przypadku” (por. Z. Sienkiewicz [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red M. Filar, Warszawa 2012, s. 185), a pewne jest tylko to, że intencją ustawodawcy jest orzekanie przewidzianego w tym przepisie środka karnego co do zasady (por. np. M. Kulik, uwagi do art. 42, *op. cit.*). Wyrażano również obawy, że „wyjątek ten stanie się regułą. Sędziowie wykorzystają go do tego, by zbojkotować dyrektywę zawartą w art. 42 § 3 KK jako niesłuszną i niesprawiedliwą i będą zasadnie nie orzekać zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów dożywotnio, wykazując że zachodzi taki szczególny wypadek” (por. zwłaszcza liczne publikacje R.A. Stefańskiego z lat 2010-2020, które odnosiły się do różnych wersji art. 42 § 3 k.k.; wśród najnowszych np. R.A. Stefański, uwagi do art. 42, *op. cit.* oraz dyskusja nad nowelizacją z 2015 r. – *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Infrastruktury (nr 269) z dnia 28 sierpnia 2014 r.*, VII kadencja Sejmu, s. 14 i 18).

Równocześnie jednak należy zauważyć, że podobne podwójne kwantyfikatory występują także w innych aktach prawnych z zakresu prawa karnego *sensu largo* dla podkreślenia węższej niż w typowych wypadkach swobody stosowania wyjątków od zasad ogólnych. Brzmienie art. 42 § 3 k.k. było inspirowane sformułowaniem zawartym w art. 69 § 3 k.k. w brzmieniu obowiązującym od 2 sierpnia 1997 r. do 30 czerwca 2015 r., dotyczącym warunkowego zawieszenia wykonania kary przy tzw. multirecydywie (por. stanowisko Rady Ministrów do druku sejmowego nr 2115/VI kadencja). W aktualnym stanie prawnym analogiczne wyrażenia występują m.in. jako przesłanki:

- warunkowego zawieszenia wykonania kary w stosunku do niektórych kategorii sprawców przestępstw skarbowych (por. art. 41a § 1 ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz. U. z 2020 r. poz. 19, ze zm.);
- zmiany miejsca wykonywania dozoru stacjonarnego (por. art. 43o k.k.w.);
- obecności zatrzymującego podczas rozmowy zatrzymanego z adwokatem lub radcą prawnym (por. art. 245 § 1 k.p.k.).

Treść pojęcia „wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” w rozumieniu art. 42 § 3 k.k. była wyjaśniana w literaturze w następujący sposób: „Ustalenia mogą dotyczyć zarówno popełnionego przestępstwa, ale równie dobrze wiązać się z osobą sprawcy, jego prognozą kryminologiczną, wskazującą, że do osiągnięcia celów kary wcale nie jest konieczne orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów na zawsze” (Z. Sienkiewicz, *op. cit.*). „Wydaje się, że o odstąpieniu od orzeczenia środka dożywotnio może przesądzać m.in. przyczynienie się do zdarzenia innych osób, brak wcześniejszej karalności za wykroczenia drogowe, nieumyślność naruszenia reguł ostrożności w sytuacji braku związku pomiędzy stanem nietrzeźwości (odurzenia) a zdarzeniem” (W. Górowski, M. Szewczyk, *op. cit.*).

Nie ma więc racji skarżący, twierdząc, że sąd nie ma możliwości kształtowania zakresu przedmiotowego i czasowego środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów wobec nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k. Zasadą jest orzekanie wobec nich dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k. Jeżeli jednak „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”, sąd odstępuje od stosowania tego środka i zamiast niego stosuje art. 42 § 2 k.k. (w praktyce bowiem zawsze spełnione są ogólne przesłanki do zastosowania zakazu prowadzenia pojazdów – od okoliczności danej sprawy zależy tylko, w jakiej formie i na jaki czas). Możliwe jest wówczas orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów o takim samym, szerszym lub węższym zakresie (wszelkich pojazdów – nie tylko mechanicznych – albo pojazdów określonego rodzaju) na okres od 3 do 15 lat zamiast dożywotnio.

3.5.4. Po czwarte, zarzutów bezrefleksyjnego orzekania środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k. nie potwierdza także analiza stosowania tego przepisu w praktyce w odniesieniu do nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k.

Trybunał wziął ją pod uwagę jako jeden z argumentów, ponieważ prawidłowa rekonstrukcja przedmiotu zaskarżenia w postępowaniu przed TK obejmuje nie tylko analizę brzmienia zaskarżonego przepisu, ale i jego systemowych uwarunkowań, poglądów doktryny oraz ukształtowanej linii orzeczniczej (por. np. wyrok z 9 czerwca 2010 r., sygn. SK 52/08, OTK ZU nr 5/A/2010, poz. 50, cz. III, pkt 8.2 uzasadnienia). W warunkach niniejszej sprawy, bez analizy praktyki, nie można było więc rozstrzygnąć, czy wyjątek od zasady stosowania zakazu prowadzenia pojazdów, wyrażony w końcowej części art. 42 § 3 k.k., pozwala sądom orzekającym na ustalenie właściwej w danej sprawie, zindywidualizowanej reakcji karnej, i wydanie sprawiedliwego wyroku w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji. Nie można było *a priori* wykluczyć, że w procesie stałej, powszechnej i jednoznacznej wykładni (por. np. wyrok z 8 grudnia 2009 r., sygn. SK 34/08, OTK ZU nr 11/A/2009, poz. 165, cz. III, pkt 2.2 uzasadnienia i powołane tam orzecznictwo) pojęciu „wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” nadano tak rygorystyczne rozumienie, że środek karny przewidziany w art. 42 § 3 k.k. jest stosowany w praktyce automatycznie (co mogłoby prowadzić w niektórych wypadkach do wydania wyroku niesprawiedliwego w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji).

Z informacji uzyskanych przez Trybunał Konstytucyjny na potrzeby niniejszego postępowania od Ministra Sprawiedliwości wynika, że stosowanie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na podstawie art. 42 § 3 k.k. wobec nietrzeźwych sprawców ciężkich wypadków komunikacyjnych było w latach 2016-2018 zasadą. Środek ten został w analizowanym okresie orzeczony w odpowiednio w 70%, 62% i 79% prawomocnych wyroków skazujących za czyn z art. 178 § 1 w związku z art. 177 § 2 k.k. W liczbach bezwzględnych oznaczało to jednak tylko kilkadziesiąt przypadków rocznie (42 w 2016 r., 31 w 2017 r. i 50 w 2018 r.).

Wobec uzyskania od Sądu Najwyższego informacji, że nie dysponuje on danymi na temat wykładni i stosowania art. 42 § 3 k.k. w kwestionowanym brzmieniu, Trybunał Konstytucyjny dokonał we własnym zakresie przeglądu orzeczeń sądów okręgowych (orzekających jako sądy odwoławcze) z lat 2016-2020, opublikowanych w publicznych i komercyjnych bazach danych (www.ms.gov.pl, www.saos.gov.pl, bazy Lex i Legalis). Trybunał zidentyfikował wśród nich kilkadziesiąt orzeczeń, w których sądy te szczegółowo analizowały w ramach zarzutów odwoławczych prawidłowość zastosowania (lub niezastosowania) środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k. lub współmierność takiej sankcji wobec nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k.

Wyjątek od zasady stosowania dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów był w przeanalizowanych orzeczeniach rozumiany w sposób restrykcyjny. Podkreślano w nich m.in., że „Podstawę do odstąpienia od dożywotniego zakazu dawałoby uznanie, że takie orze-

czenie pociągnie dla sprawcy bardzo dotkliwe skutki, nieporównanie bardziej odczuwalne niż dla standardowej osoby” (wyrok Sądu Okręgowego – dalej: SO – w Siedlcach z 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt II Ka 140/17, Lex nr 2292782). Nie są natomiast „szczególnymi okolicznościami” w rozumieniu art. 42 § 3 k.k. cechy charakteryzujące większość społeczeństwa (np. dobra opinia, stała praca – por. wyrok SO w Siedlcach o sygn. akt II Ka 140/17), „zwykłe” (typowe) okoliczności przemawiające na korzyść sprawcy przy wymiarze kary (np. niekaralność, wyrażenie skruchy – por. wyrok SO w Jeleniej Górze z 8 maja 2018 r., sygn. akt VI Ka 173/18, Lex nr 2659473), ani też przewidywane pogorszenie sytuacji majątkowej i rodzinnej, które stanowią „zwyczajne następstwa orzeczenia przedmiotowego środka” (wyrok SO w Koninie z 23 lutego 2018 r., sygn. akt II Ka 298/17, Lex nr 2465293).

W analizowanym przez Trybunał orzecznictwie powszechnie podzielany był pogląd, że odstępianie od orzeczenia dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów wobec sprawców przestępstwa z art. 177 § 2 k.k. może być uzasadnione w razie jakiejś „szczególnej sytuacji motywacyjnej” albo „racjonalnego powodu” podjęcia decyzji o prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości (por. np. wyroki: SO Warszawa-Praga w Warszawie z 16 kwietnia 2019 r., sygn. akt VI Ka 813/18, Lex nr 2696426 i 5 września 2016 r., sygn. akt VI Ka 224/16, Lex nr 2150226; wyroki SO w Sieradzu z: 21 czerwca 2018 r., sygn. akt II Ka 117/18, Lex nr 2525507 i 28 marca 2018 r., sygn. akt II Ka 13/18, Lex nr 2474482). Przesłanką taką może być także duży stopień przyczynienia się pokrzywdzonego do wypadku (np. wyrok SO w Gorzowie Wielkopolskim z 10 lipca 2018 r., sygn. akt IV Ka 270/17, Lex nr 2660915).

Z rozważanych przez Trybunał orzeczeń wynika, że sądy negowały możliwość zastosowania wyjątku przewidzianego w art. 42 § 3 k.k. wobec nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k., jeżeli oskarżony powoływał się na takie okoliczności jak:

- wspólne spożywanie alkoholu z pokrzywdzonym i wspólna decyzja o jeździe samochodem, z której miałyby wynikać akceptowanie związanego z tym ryzyka dla życia i zdrowia (np. wyrok SO w Gliwicach z 8 czerwca 2018 r., sygn. akt VI Ka 414/18, Lex nr 2579827);

- zły stan zdrowia członka rodziny, wymagający asysty kierowcy (np. wyrok SO w Zamościu z 22 maja 2018 r., sygn. akt II Ka 184/18, Lex nr 2502706; SO Warszawa-Praga w Warszawie z 18 lipca 2016 r., sygn. akt VI Ka 303/16, Lex nr 2084690);

- utrudnienia prowadzenia określonej działalności lub wykonywania zawodu (np. służby w Ochotniczej Straży Pożarnej – wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 7 października 2016 r., sygn. akt VI Ka 462/16, Lex nr 2150230; działalności gospodarczej – wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 5 września 2016 r., sygn. akt VI Ka 224/16, Lex nr 2150226; wykonywania zawodu mechanika – por. wyrok SO w Legnicy z 13 października 2015 r., sygn. akt IV Ka 501/15, Lex nr 1834153; jedyne odstępstwa dotyczyły w niektórych wypadkach działalności rolniczej – por. np. wyroki: SO w Poznaniu z 13 czerwca 2017 r., sygn. akt IV Ka 425/17, Lex nr 2346302; SO w Piotrkowie Trybunalskim z 14 lipca 2017 r., sygn. akt IV Ka 187/17, Lex nr 2385069 i SO w Siedlcach z 26 stycznia 2018 r., sygn. akt II Ka 742/17, Lex nr 2446752).

Jako okoliczności obciążające, świadczące o adekwatności zakazu określonego w art. 42 § 3 k.k., wskazywano natomiast:

- duży ładunek społecznej szkodliwości czynu (np. wyrok SO w Gliwicach z 23 maja 2016 r., sygn. akt V Ka 170/16, Lex nr 2125493);

- zbiegnięcie z miejsca wypadku i nieudzielenie pomocy pokrzywdzonemu (por. np. bardzo drastyczny stan faktyczny w sprawie rozstrzyganej przez SO w Poznaniu z 13 czerwca 2017 r., sygn. akt IV KA 425/17, Lex nr 2346302; a także np. wyroki: SO w Gliwicach z 23 maja 2016 r. sygn. akt V Ka 170/16, Lex nr 2125493; SO w Legnicy z 13 października 2015 r., sygn. akt IV Ka 501/15, Lex nr 1834153);

– próby uniknięcia odpowiedzialności (np. upozorowanie kradzieży samochodu, którym kierował sprawca – wyrok SO w Legnicy z 13 października 2015 r., sygn. akt IV Ka 501/15, Lex nr 1834153; proszenie pokrzywdzonej o niewzywanie Policji – wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 18 lipca 2016 r., sygn. akt VI Ka 303/16, Lex nr 2084690);

– nieprzejawianie negatywnego stosunku do popełnionego przestępstwa w czasie postępowań sądowych (por. wyrok SO w Gliwicach z 23 maja 2016 r., sygn. akt V Ka 170/16, Lex nr 2125493), a zwłaszcza bagatelizowanie wypadku i jego skutków dla pokrzywdzonego (np. nazywanie zdarzenia „stłuczką” – wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 18 lipca 2016 r., sygn. akt VI Ka 303/16, Lex nr 2084690).

Argumentacja sądów orzekających była w wielu wypadkach złożona i zrelatywizowana do specyficznych okoliczności danej sprawy. Sposób stosowania art. 42 § 3 k.k. w praktyce mogą zilustrować następujące przykłady orzeczeń dotyczących nietrzeźwych sprawców przestępstwa z art. 177 § 2 k.k. (w pierwszej z cytowanych spraw sąd odstąpił od zastosowania dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów, a w drugiej zakaz ten uznał za niezbędny i proporcjonalny).

SO w Piotrkowie Trybunalskim w wyroku z 14 lipca 2017 r., sygn. akt IV Ka 187/17, na skutek apelacji prokuratora złożonej na korzyść oskarżonego ocenił zastosowanie art. 42 § 3 k.k. wobec oskarżonego, który w stanie nietrzeźwości (czterokrotnie przekroczony próg ustawowy) spowodował wypadek samochodowy i poważne obrażenia pokrzywdzonego. Sąd uznał, że w sprawie zachodzi „wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami” w rozumieniu art. 42 § 3 k.k. i orzekł wobec oskarżonego zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych na 10 lat na podstawie art. 42 § 2 k.k. W uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia stwierdził m.in., że „w literaturze przedmiotu podkreśla się (...) tzw. względną obligatoryjność orzekania tego środka (...), albowiem ustawodawca przewiduje odstępstwo od obowiązku orzeczenia zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, o ile zachodzi wyjątkowy wypadek uzasadniony okolicznościami. Nie ma legalnego, ani zamkniętego katalogu «wypadków uzasadnionych okolicznościami», wpływających na odstąpienie od obligatoryjnego środka karnego opisanego w art. 42 § 3 k.k. Ocena, czy w realiach konkretnej sprawy można mówić o wyjątkowym wypadku należy do swobodnej oceny sądu. W tym miejscu należy wskazać, iż zakaz prowadzenia pojazdów, jako środek karny może pełnić wszystkie funkcje penalne. Na plan pierwszy wysuwa się funkcja indywidualno-prewencyjna. (...) Przenosząc te rozważania na grunt przedmiotowej sprawy, przypomnieć należy, iż oskarżony ma 29 lat, prowadzi działalność gospodarczą w zakresie produkcji rolnej, posiada zobowiązania kredytowe, a zdarzenie objęte tym postępowaniem (...) na tle jego dotychczasowej drogi życiowej, ma charakter incydentalny. Z niekwestionowanych przez oskarżyciela publicznego (...) ustaleń faktycznych sądu I instancji wynika nadto przyczynienie się pokrzywdzonego do zaistniałego zdarzenia. Suma tych okoliczności pozwala na ocenę, iż w sprawie zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniający odstąpienie od obowiązku orzeczenia na stałe zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych. O tym, że oskarżony zrozumiał swoje naganne zachowanie krytycznego dnia niech świadczy też fakt, iż w toku postępowania rozpoznawczego oskarżony wykazał skruchę, deklarował gotowość dobrowolnego poddania się karze, kładąc nacisk na finansowe zadośćuczynienie pokrzywdzonemu. Wykluczenie oskarżonego, jako dożywotniego kierowcę, spowoduje dla niego zbyt ciężkie skutki i jest nie do pogodzenia z zasadą indywidualizacji kary (środka karnego)”.

Natomiast SO w Siedlcach w wyroku z 26 stycznia 2018 r., sygn. akt II Ka 742/17, nie uwzględnił podniesionego przez obrońcę oskarżonego zarzutu rażącej niewspółmierności dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych orzeczonego wobec oskarżonego, który w stanie nietrzeźwości, jadąc z prędkością co najmniej 100 km/h, śmiertelnie potrącił rowerzystę i zbiegł z miejsca zdarzenia. W uzasadnieniu tego wyroku sąd podkreślił m.in.: „kodeks karny w treści art. 42 § 3 k.k. przewiduje dla sprawcy przestępstwa

z art. 177 § 2 k.k., który zbiegł z miejsca zdarzenia, konieczność orzeczenia środka karnego w postaci zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dożywotnio. Jedynym odstępstwem od tej zasady, dającym możliwość orzeczenia tego środka karnego terminowo, jest stwierdzenie w odniesieniu do oskarżonego wyjątkowego wypadku, uzasadnionego szczególnymi okolicznościami. Zastosowanie przez ustawodawcę podwójnego kwantyfikatora przez użycie przymiotników «wyjątkowy» i «szczególny» (a jest to jedyny wypadek tego typu w kodeksie) podkreśla wyjątkowość odstąpienia od orzeczenia środka karnego dożywotnio. Zdaniem Sądu II instancji, słusznie Sąd Rejonowy orzekając omawiany środek karny nie dopatrywał się po stronie oskarżonego takiego szczególnego wypadku, który uzasadniałby wyjątkowe jego potraktowanie w tym zakresie. Podkreślić należy, że do zaistnienia wypadku drogowego spowodowanego przez oskarżonego nie przyczyniły się żadne inne osoby, oskarżony doprowadził do tego zdarzenia umyślnie i rażąco naruszając reguły ostrożności, a do tego był uprzednio karany za czyn polegający na kierowaniu pojazdem mechanicznym w stanie nietrzeźwości. W żadnym wypadku nie mogą zostać potraktowane jako wyjątkowy wypadek, a do tego uzasadniony szczególnymi okolicznościami, informacje o oskarżonym powołane przez obrońcę w apelacji. Skarżący domagając się orzeczenia wobec oskarżonego środka karnego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych na 10 lat i to z wyłączeniem spod zakazu ciągników rolniczych, stwierdził jedynie, że oskarżony jest mechanikiem samochodowym oraz że po śmierci ojca pomaga matce w prowadzeniu gospodarstwa rolnego, w którym wykorzystywany jest sprzęt rolniczy, który był obsługiwany przez zmarłego ojca i samego oskarżonego. Nie można zapominać, że wykluczenie z ruchu drogowego oskarżonego jest konsekwencją tego, że okazał rażące lekceważenie dla obowiązujących w ruchu drogowym reguł ostrożności. W związku z takim zachowaniem, oskarżony winien się liczyć z nieuchronnością kary. Tymczasem konieczność poniesienia konsekwencji popełnionego przestępstwa zawsze stanowi pewną dolegliwość wpływającą na tok życia sprawcy. Wszystkie ustalone w sprawie okoliczności powodują, że w ocenie Sądu Okręgowego, oskarżony zasługuje na dożywotni zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych. Taki wymiar zakazu i jego przedmiotowy zakres, uwzględnia wszystkie okoliczności związane z popełnieniem przypisanego mu czynu, jak również okoliczności związane z osobą oskarżonego, a tym samym spełni swe cele w zakresie prewencji indywidualnej i w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. Będzie przy tym stanowił dla oskarżonego wymierną i odczuwalną dolegliwość wpływającą na zmianę jego postawy i skłaniającą go do przestrzegania w przyszłości społecznie akceptowanych norm zachowania”.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że omówione statystyki i orzeczenia nie potwierdzają oceny skarżącego, że art. 42 § 3 k.k. jest stosowany przez sądy w sposób bezrefleksyjny (automatyczny). Skala i przesłanki wyjątków od orzekania dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych wydają się wskazywać, że przepis ten jest przez sądy stosowany zgodnie z intencją ustawodawcy (wbrew obawom podnoszonym przez część doktryny – por. wyżej, zachowane są właściwe proporcje między zasadą wyrażoną w tym przepisie i przewidzianym w nim wyjątkiem).

Na marginesie można zauważyć, że stosowanie art. 42 § 3 k.k. w odniesieniu do sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k. nie było nigdy przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego ani też nie budziło wątpliwości sądów stosujących ten przepis, które skutkowałyby skierowaniem pytania prawnego do Trybunału Konstytucyjnego w trybie art. 193 Konstytucji (stało się tak tylko w zakresie sprawców przestępstw z art. 178a § 4 w związku z art. 178a § 1 k.k. – por. wspomniane pytania prawne SR w Chojnicach, zarejestrowane pod sygn. P 3/17).

3.6. Uwzględniając powyższe argumenty, Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 42 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r., w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich

pojazdów mechanicznych, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości, jest zgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny nie miał wątpliwości, że przewidziane w tym przepisie zasady wymierzania środka karnego stanowią ograniczenie swobody sędziowskiej. Nie wyłączają one jednak możliwości wydania sprawiedliwego wyroku, zrelatywizowanego do okoliczności konkretnej sprawy. Ustawodawca przesądził – korzystając z przysługującej mu swobody kształtowania polityki karnej – że orzekanie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych w stosunku do nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k. powinno być zasadą, ponieważ w typowych wypadkach stanowi adekwatną reakcję karnoprawną za popełniony czyn (nieumyślne spowodowanie wypadku przez osobę, która umyślnie lub nieumyślnie naruszyła zasady bezpieczeństwa w ruchu, w tym zasadę trzeźwości). Trafnie w tym kontekście podkreśla się w orzecznictwie, że „naturalnym skutkiem nietrzeźwości jest obniżenie sprawności psychomotorycznej, wydatnie zwiększające utratę kontroli nad prowadzonym pojazdem i pogłębiające zagrożenie bezpieczeństwa na drodze dla pozostałych jej użytkowników” (wyrok SN z 21 listopada 2002 r., sygn. akt III KKN 281/00, Lex nr 56860). Ustawodawca przewidział równocześnie możliwość odstępstwa od tej zasady – jeżeli sąd rozpoznający konkretną sprawę uzna, że „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”. Sąd może przy tym uwzględnić wszystkie występujące w danej sprawie specyficzne czynniki, które – jego zdaniem – mogłyby przemawiać za niecelowością zastosowania środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k.

W świetle zaskarżonego przepisu „wymiar sprawiedliwości” w sprawach indywidualnych nadal pozostaje więc domeną sądu, a nie ustawodawcy. Tak ukształtowane zasady orzekania dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych wobec nietrzeźwych sprawców przestępstw określonych w art. 177 § 2 k.k. spełniają – zdaniem Trybunału Konstytucyjnego – wymogi wynikające z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Trybunał Konstytucyjny odnotował, że na tle środka karnego dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów pojawiały się w literaturze ogólne zarzuty nadmiernej ingerencji w swobodę sędziowską (por. np. W. Cieślak, *op. cit.*; W. Wróbel, *op. cit.*; zastrzeżenia pod tym względem formułowano także w stosunku do podwyższenia dolnej granicy orzekania zakazu terminowego w art. 42 § 2 k.k. – por. np. W. Wróbel, *op. cit.*, R.A. Stefański, *Środki...*, *op. cit.*, s. 267-268 czy w ogóle formułowania przez ustawodawcę przesłanek obligatoryjnego stosowania zakazu prowadzenia pojazdów – por. np. W. Cieślak, *op. cit.*). Nie były one jednak szczegółowo uzasadniane, a przeprowadzona wyżej analiza (uwzględniająca także odczytanie art. 42 § 3 k.k. w praktyce orzecniczej) nie potwierdziła zawartych w nich ocen.

4. Ocena zgodności zaskarżonej regulacji z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

4.1. W opinii skarżącego, art. 42 § 3 k.k. „w sposób oczywisty” narusza konstytucyjną wolność wykonywania i wyboru zawodu. Przewidziana w tym przepisie sankcja ma charakter ekonomiczny i jest – ze względu na dożywotni czas trwania – bardzo dolegliwa (skarżący wyraził nawet pogląd, że „nabiera cech działania o charakterze odwetowym ze strony państwa, a nie prewencyjnym i resocjalizacyjnym”, zwłaszcza w wypadku pierwszego skazania).

4.2. Przepisy stanowiące wzorce kontroli powyższych zarzutów brzmią następująco:

– „Każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa” (art. 65 ust. 1 Konstytucji);

– „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia

i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw” (art. 31 ust. 3 Konstytucji).

4.2.1. Art. 65 ust. 1 Konstytucji nie przewiduje „prawa do pracy”, któremu odpowiadałby obowiązek władz publicznych do zapewnienia miejsca pracy każdemu obywatelowi, ani nie gwarantuje także nienaruszalności zatrudnienia (por. np. wyrok z 13 marca 2000 r., sygn. K 1/99, OTK ZU nr 2/2000, poz. 59). Przepis ten nakazuje natomiast ustawodawcy zapewnić możliwość wyboru zawodu i miejsca pracy oraz możliwość wykonywania zawodu w sposób wolny od zewnętrznej ingerencji, w możliwie najszerszym zakresie, uwarunkowanym osobistymi zdolnościami i kwalifikacjami (por. np. wyroki z: 19 marca 2001 r., sygn. K 32/00, OTK ZU nr 3/2001, poz. 50 i 19 października 1999 r., sygn. SK 4/99, OTK ZU nr 6/1999, poz. 119). Przewidziana w tym przepisie wolność nie ma charakteru absolutnego (por. art. 65 ust. 1 zdanie drugie Konstytucji) i może być ograniczana na zasadach przewidzianych w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Z art. 31 ust. 3 Konstytucji wynikają trzy kryteria oceny dopuszczalności ograniczeń praw i wolności (jedno formalne i dwa materialne): zasada wyłączności ustawy (wynikająca w wypadku wolności pracy także z art. 65 ust. 1 zdanie drugie Konstytucji), obowiązek poszanowania (zachowania) istoty wolności i praw oraz zasada proporcjonalności (wyrażona w sformułowaniu „gdy są konieczne w demokratycznym państwie”).

4.2.2. Trybunał Konstytucyjny dokonał przeglądu swojego wcześniejszego orzecznictwa i ustalił, że problem wpływu środków karnych na wykonywanie zawodu nie był dotychczas przedmiotem jego analizy.

W wyrokach z 26 kwietnia 1999 r., sygn. K 33/98 (OTK ZU nr 4/1999, poz. 71) i z 20 lutego 2008 r., sygn. K 30/07 (OTK ZU nr 1/A/2008, poz. 6) Trybunał ocenił natomiast w kontekście art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji ogólniejsze wymogi niekaralności.

W przywołanych orzeczeniach Trybunał Konstytucyjny podkreślił ograniczony charakter gwarancji wynikających z art. 65 ust. 1 Konstytucji. Na przykład w uzasadnieniu wyroku o sygn. K 30/07, powołując się na swoje wcześniejsze orzecznictwo, wskazał, że „jest rzeczą oczywistą, że art. 65 ust. 1 Konstytucji nie stwarza i nie może stwarzać absolutnej wolności wykonywania każdego zawodu przez każdą osobę. Przesłanki dostępności do zawodu opierają się zatem zawsze na kryteriach odpowiedniej wiedzy praktycznej i teoretycznej, a także bardzo często formalnego potwierdzenia zdobycia tych umiejętności. Jako takie przesłanki kwalifikacji do zawodu muszą odpowiadać wymaganiom dostatecznej określoności z dwu punktów widzenia. Po pierwsze z punktu widzenia zapewnienia bezpieczeństwa publicznego oraz ochrony słusznych interesów konsumentów usług, czy dóbr wytwarzanych przez osoby uprawnione do wykonywania zawodu, po wtóre z perspektywy potencjalnych kandydatów do zawodu, którzy muszą mieć rękojmię, że przesłanki będą jasne, przewidywalne oraz adekwatne do istoty i charakteru tego, a nie innego zawodu” (cz. III, pkt 5 uzasadnienia).

Trybunał uznał dopuszczalność wprowadzania przez ustawodawcę ograniczeń wolności pracy, przewidzianej w art. 65 ust. 1 Konstytucji, jednak pod warunkiem odpowiedniego wyważenia wagi interesu publicznego, któremu służy ograniczenie danego prawa, i wagi interesów naruszonych przez takie ograniczenie. W tym kontekście akcentowano, że art. 31 ust. 3 Konstytucji dopuszcza limitowanie wolności pracy, jeżeli „ustanowione ograniczenia są zgodne z zasadą proporcjonalności. Oznacza to, że: 1. środki zastosowane przez prawodawcę muszą być w stanie doprowadzić do zamierzonych celów; 2. muszą być one niezbędne do ochrony interesu, z którym są powiązane; 3. ich efekty muszą pozostawać w proporcji do ciężarów nakładanych na obywatela” (wyrok o sygn. K 33/98, cz. III, pkt 3 uzasadnienia; podobnie np. wyrok o sygn. K 30/07, cz. III, pkt 5 uzasadnienia).

Z uwagi na przedmiot niniejszego postępowania, Trybunał Konstytucyjny szczegółowo rozważył sposób operacjonalizacji powyższych kryteriów w wymienionych sprawach.

W sprawie o sygn. K 33/98 niekaralność za przestępstwa komunikacyjne jako przesłanka wykonywania zawodu kierowcy i taksówkarza została uznana za przydatną do oceny osób wykonujących wymienione zawody, jednak nie jako jedyna i bezwzględna. Trybunał zwrócił uwagę, że jej wprowadzenie przez ustawodawcę jest nieuzasadnione, skoro sąd w toku postępowania karnego może – jeżeli w konkretnej sprawie są ku temu podstawy – orzec za przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji środek karny zakazu wykonywania określonego zawodu lub zakazu prowadzenia pojazdów. Uwzględnił również to, że „żadna z osób, do której odnoszą się wzmiankowane ograniczenia, nie pełni, ani nie wykonuje zawodu związanego ze sprawowaniem władzy publicznej, ani nie pełni zawodu zaufania publicznego” (por. cz. III, pkt 4 uzasadnienia). W rezultacie Trybunał orzekł, że badane rozwiązanie jest niezgodne z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W sprawie o sygn. K 30/07 Trybunał zakwestionował zakaz wykonywania zawodu instruktora nauki jazdy przez osoby, które zostały ukarane wyrokiem sądu za wykroczenie przeciw bezpieczeństwu ruchu drogowego, z uwagi na dolegliwość tej sankcji (stosowanej nawet za jednorazowe popełnienie wykroczenia) i obligatoryjność jej wymierzenia (brak możliwości jakiegokolwiek indywidualizacji). W rezultacie uznał, że taka ingerencja w wolność wykonywania zawodu nie jest „konieczna dla osiągnięcia zamierzonych celów, a ponadto jej efekty nie pozostają w odpowiedniej proporcji do ciężarów nałożonych na jednostkę” (por. cz. III, pkt 5 uzasadnienia). W sentencji wyroku badana regulacja została uznana za niezgodną m.in. z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

4.3. Ocenę zarzutu niezgodności art. 42 § 3 k.k. z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Trybunał rozpoczął od stwierdzenia, że celem środka karnego przewidzianego w zaskarżonym przepisie nie jest ograniczenie możliwości wykonywania zawodu przez skazanego, lecz jego wyeliminowanie z grona osób uprawnionych do kierowania pojazdami mechanicznymi (por. przytoczone wyżej komentarze i orzecznictwo).

Sąd może wobec skazanego za przestępstwo z art. 177 § 2 k.k. orzec zakaz zajmowania określonego stanowiska albo wykonywania określonego zawodu na podstawie art. 41 § 1 k.k., jeżeli spełnione są przesłanki wskazane w tym przepisie (zwłaszcza gdyby brak zastosowania takiego środka mógł zagrażać „istotnym dobrom chronionym prawem”). W praktyce możliwość ta jest brana pod uwagę, zwłaszcza gdy skazany wykonuje zawód kierowcy (por. np. G. Bogdan, uwagi do art. 177, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, Lex).

Rzeczywiście natomiast rację ma skarżący, że w obecnych realiach posiadanie uprawnień do kierowania pojazdami jest w praktyce warunkiem wykonywania licznych zawodów (kierowcy, taksówkarza, pilota, dostawcy, kuriera, przedstawiciela handlowego, leśnika itd.). Zawiniona przez pracownika utrata uprawnień koniecznych do wykonywania pracy na zajmowanym stanowisku może być podstawą rozwiązania umowy o pracę przez pracodawcę bez wypowiedzenia z winy pracownika (por. art. 52 § 1 pkt 3 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy, Dz. U. z 2020 r. poz. 1320, ze zm.). Jeżeli skazany wykonuje zawodowo czynności związane z prowadzeniem pojazdów, o orzeczeniu sąd zawiadamia pracodawcę (por. art. 182 § 1 zdanie drugie k.k.w.).

Bezdiskusyjnie również w subiektywnym odczuciu skazanego dolegliwość wynikająca z zastosowania środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k. może dorównywać dolegliwości kary albo nawet ją przewyższać, np. w wypadku kierowców zawodowych (por. np. A. Ziółkowska, *op. cit.*, i powołana tam literatura; podobne zarzuty wobec art. 42 § 2 k.k. – T. Krawczyk, *Obligatoryjny zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji popełnione w związku z prowadzeniem pojazdów*

niemechanicznych oraz przez osoby piesze. Niektóre wątpliwości konstytucyjne, „Studia Prawno-Ekonomiczne” nr 81/2010, s. 65-92).

Trybunał Konstytucyjny uznał jednak, że nie ma podstaw do stwierdzenia, że ten pośredni skutek art. 42 § 3 k.k. dla nietrzeźwych sprawców poważnych wypadków komunikacyjnych stanowi nieproporcjonalne ograniczenie wolności wykonywania zawodu (tj. naruszenie art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji).

4.3.1. Rozpoczynając od argumentów najbardziej ogólnych, Trybunał Konstytucyjny zauważył, że zaskarżonemu przepisowi z pewnością nie można przypisać nadmiernej dolegliwości w każdym wypadku (w stosunku do każdego skazanego).

Nie sposób przede wszystkim zanegować stanowiska ustawodawcy, który – w ramach przysługującej mu swobody prowadzenia polityki karnej – uznał zakaz prowadzenia pojazdów za niezbędny element sankcji wobec sprawców przestępstw z art. 177 § 2 w związku z art. 178 § 1 k.k. (por. np. W. Wróbel, *op. cit.*, s. 59 w kontekście pierwotnej wersji art. 42 § 3 k.k., w której orzekanie dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów było fakultatywne). Chodzi tutaj, jak już wspomniano, przede wszystkim o kierowców samochodów, którzy spowodowali poważny wypadek komunikacyjny, będąc w stanie nietrzeźwości. O ile sam wypadek ma zawsze charakter nieumyślny (w przeciwnym wypadku sprawca odpowiadałby na innej podstawie prawnej), to jednak jego sprawca świadomie naruszył zasadę trzeźwości (i zazwyczaj inne istotne zasady bezpieczeństwa), czego skutkiem były śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała pokrzywdzonego. Wylimitowanie takiej osoby z grona kierowców wydaje się w tym kontekście w większości wypadków przekonująco uzasadnione względami indywidualno-prewencyjnymi. Zaskarżony przepis jawi się w tym kontekście jako wyraz przekonania ustawodawcy, że bezpieczeństwo ruchu (stanowiące element bezpieczeństwa i porządku publicznego w rozumieniu art. 31 ust. 3 Konstytucji) powinno być chronione nawet kosztem jednostkowego ograniczenia w niektórych wypadkach wolności pracy skazanego, o której mowa w art. 65 ust. 1 Konstytucji. Przyjęcie takich założeń polityki karnej – choć bywa krytykowane jako przejaw populizmu penalnego i wyraz pewnej bezsilności prawa wobec problemu nietrzeźwych kierowców (por. zwłaszcza wspomniane już opinie i stanowiska do druków sejmowych nr 2115/VI kadencja i 2586/VII kadencja) – mieści się w zakresie swobody ustawodawcy.

Nie można również tracić z pola widzenia, że dolegliwość art. 42 § 3 k.k. wobec nietrzeźwych sprawców przestępstw z art. 177 § 2 k.k. jest w praktyce bardzo zróżnicowana w zależności od okoliczności indywidualnego przypadku. Nie każdy skazany ma uprawnienia do prowadzenia pojazdów mechanicznych (por. art. 182 § 2 k.k.w.) i korzysta z tych uprawnień w wykonywanym zawodzie (przestępstwo z art. 177 § 2 k.k. jest bowiem przestępstwem powszechnym, którego sprawcą może być każdy uczestnik ruchu, a nie tylko kierowca zawodowy, instruktor nauki jazdy czy taksówkarz; w tym aspekcie niniejsza sprawa istotnie różni się od omówionych wyżej wyroków o sygn. K 33/98 i K 30/07). Można nawet zaryzykować twierdzenie, że w większości wypadków orzeczenie nawet dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów będzie całkowicie irrelevantne z punktu widzenia wykonywanego zawodu. Należy w tym kontekście zaznaczyć, że poza kontrolą Trybunału w niniejszej sprawie jest ewentualny negatywny wpływ zakazu prowadzenia pojazdów na życie skazanego w sferach nieobjętych art. 65 ust. 1 Konstytucji, o których także była mowa w skardze konstytucyjnej (np. zapewnienia środka transportu najbliższym, dostępu do ochrony zdrowia, edukacji czy kultury, a nawet dojazdu do pracy, jeżeli samo jej wykonywanie nie wymaga posiadania uprawnień do kierowania pojazdami). Niewątpliwie różnie mogą także kształtować się aspiracje, plany i możliwości zawodowe konkretnych skazanych czy realne perspektywy znalezienia przez nich alternatywnego zatrudnienia, niewymagającego uprawnień do prowadzenia pojazdów.

Należy w końcu wspomnieć także, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego dopuszczono ograniczanie prawa do prowadzenia pojazdów mechanicznych także w trybie

administracyjnym i z innych powodów niż uzasadnione obawy stwarzania przez kierowcę poważnego zagrożenia bezpieczeństwa ruchu drogowego. W wyroku pełnego składu TK z 12 lutego 2014 r., sygn. K 23/10 (OTK ZU nr 2/A/2014, poz. 10), Trybunał uznał, że kierowanie wniosku do starosty o zatrzymanie prawa jazdy dłużnika alimentacyjnego jest zgodne z zasadą proporcjonalności, wynikającą z art. 2 Konstytucji (por. odmienna ocena tego mechanizmu, w innym kontekście prawnym, w wyroku z 22 września 2009 r., sygn. P 46/07, OTK ZU nr 8/A/2009, poz. 126).

W świetle powyższych okoliczności, należy uznać, że art. 42 § 3 k.k. co do zasady spełnia wymogi proporcjonalności – przewidziane w nim środki (dożywotni zakaz prowadzenia pojazdów) są przydatne i konieczne dla założonego przez ustawodawcę celu, którym jest zwiększenie bezpieczeństwa ruchu, a chronione i ograniczane dobra konstytucyjne pozostają na ogół w odpowiednich proporcjach.

Problematiczne może być jednak to, czy warunki te są spełnione w każdym wypadku zastosowania zaskarżonej regulacji wobec sprawców przestępstw z art. 177 § 2 w związku z art. 178 § 1 k.k. Ocena ich postawy musi bowiem być złożona. Chodzi tu przecież o osoby, które po raz pierwszy popełniły przestępstwo nieumyślne, jednak w okolicznościach zasługujących na jednoznacznie negatywną ocenę (stan nietrzeźwości) i z tragicznym skutkiem (śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała pokrzywdzonego).

Wobec powyższego punkt ciężkości testu proporcjonalności art. 42 § 3 k.k. w badanym zakresie przesuwają się na ocenę, czy zasady orzekania i wykonywania środka karnego dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mogą być dostosowane do okoliczności danej sprawy (a konkretnie: czy możliwe jest uwzględnienie wśród nich właściwej proporcji między potrzebą zastosowania tego środka a wolnością wykonywania zawodu przez skazanego).

Zagadnienie to wiąże się bezpośrednio z dokonaną już oceną zaskarżonej regulacji pod względem zgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji i wymaga uwzględnienia następujących argumentów:

4.3.2. Po pierwsze, także w tym kontekście trzeba przypomnieć, że dożywotni zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych ma charakter względnie obligatoryjny – nie jest orzekany, jeżeli „zachodzi wyjątkowy wypadek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami”. Art. 42 § 3 k.k. nie zawiera nawet przykładowego katalogu tych okoliczności, nie jest więc wykluczone wzięcie przez sąd pod uwagę także skutków zastosowania omawianego środka karnego dla aktywności zawodowej skazanego.

Trybunał Konstytucyjny ustalił, że proporcjonalność analizowanego środka karnego w aspekcie ograniczania wolności pracy skazanego jest brana pod uwagę w praktyce orzeczniczej. Wskazują na to nie tylko omówione już ogólne dane statystyczne (z których wynika, że w latach 2016-2018 sądy odstępowały od orzeczenia środka karnego na podstawie art. 42 § 3 k.k. wobec ok. 1/3 nietrzeźwych sprawców ciężkich wypadków komunikacyjnych), ale także przeanalizowane przez Trybunał konkretne orzeczenia. Ze zgromadzonych na potrzeby niniejszej sprawy materiałów wynika, że sądy, decydując o wymierzeniu środka karnego dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów wobec nietrzeźwych sprawców przestępstwa z art. 177 § 2 k.k., brały pod uwagę m.in. wykonywanie przez skazanych zawodu:

– mechanika (np. wyrok SO w Legnicy z 13 października 2015 r., sygn. akt IV Ka 501/15, Lex nr 1834153);

– tokarza, magazyniera i pracownika gospodarczego (np. wyrok SO Warszawa-Praga w Warszawie z 18 lipca 2016 r., sygn. akt VI Ka 303/16, Lex nr 2084690);

– rolnika (por. np. wyroki: SO w Piotrkowie Trybunalskim z 14 lipca 2017 r., sygn. akt IV Ka 187/17, Lex nr 2385069; SO w Poznaniu z 13 czerwca 2017 r., sygn. akt IV Ka 425/17, Lex nr 2346302; SO w Siedlcach z 26 stycznia 2018 r., sygn. akt II Ka 742/17, Lex nr 244752).

– kierowcy zawodowego (np. wyrok SR w Bielsku Podlaskim z 22 stycznia 2018 r., sygn. akt VIII K 221/17, Lex nr 2561788).

W większości tych spraw sądy nie znalazły podstaw do odstąpienia od orzeczenia dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów na podstawie art. 42 § 3 k.k. ze względu na rażące naruszenie przez skazanego zasad bezpieczeństwa oraz możliwość wykonywania dotychczasowego zawodu także bez uprawnień do prowadzenia pojazdów. Reprezentatywnym przykładem może być np. następująca argumentacja, zawarta w powołanym wyżej wyroku wyrok SO w Poznaniu z 13 czerwca 2017 r., sygn. akt IV Ka 425/17: „Z całą pewnością zaś do «wyjątkowych okoliczności» [w rozumieniu art. 42 § 3 k.k.] nie należy również (...) fakt, że pracując w gospodarstwie rolnym potrzebuje on prawa jazdy. (...) Natomiast przy wykonywaniu pracy zarobkowej prawo jazdy z pewnością jest przydatne, ale istnieje szereg zajęć, które uprawnienia takiego nie wymagają, nie ma więc przeszkód, aby oskarżony po opuszczeniu zakładu karnego znalazł właśnie tego rodzaju pracę zarobkową. Aspiracje zawodowe oskarżonego nie mogą bowiem pozostawać w konflikcie z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa w ruchu drogowym poprzez trwałą eliminację oskarżonego jako czynnego uczestnika tego ruchu”.

W orzeczeniach, w których sądy zdecydowały o zastosowaniu zakazu terminowego z art. 42 § 2 k.k. zamiast zakazu dożywotniego z art. 42 § 3 k.k., powołano przede wszystkim wystarczające spełnienie przez mniej dolegliwy środek karny celów indywidualno-prewencyjnych, przyczynienie się pokrzywdzonego do wypadku oraz bezpośredni związek między uprawnieniami do kierowania pojazdem i wykonywanym zawodem (por. np. wymienione wyżej wyroki SO w Piotrkowie Trybunalskim i wyrok SR w Bielsku Podlaskim z 22 stycznia 2018 r., sygn. akt VIII K 221/17; w pierwszej z tych spraw sąd orzekł zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych na 10 lat, w drugiej – na 6 lat).

4.3.3. Po drugie, dolegliwość dożywotniego zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych należy widzieć w kontekście zasad jego wykonywania.

Środek ten przez pierwszych piętnaście lat obowiązywania uniemożliwiał zatarcie skazania, nawet w wypadku gdy pozwalały na to przepisy dotyczące zatarcia orzeczonej kary pozbawienia wolności. Było to rezultatem art. 76 § 2 k.k., zgodnie z którym zatarcie skazania nie jest możliwe, dopóki środek karny nie zostanie wykonany albo darowany. W praktyce oznaczało to, że czas jego trwania mógł być skracany tylko w drodze amnestii lub ułaskawienia. Ten aspekt art. 42 § 3 k.k. od początku wzbudził bardzo duże zastrzeżenia doktryny, w której wskazywano, że w polskim systemie prawnym zatarciu podlega nawet kara dożywotniego więzienia (por. art. 107 § 3 k.k.; zob. zwłaszcza W. Wróbel, *op. cit.*, s. 60-61). Jedynym wyjątkiem jest skazanie na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzony był małoletnim poniżej lat 15 (por. art. 106a k.k., dodany 26 września 2005 r.).

Owa bardzo duża represyjność art. 42 § 3 k.k. została w 2015 r. istotnie złagodzona m.in. z uwagi na podnoszone wobec tego przepisu wątpliwości konstytucyjne (por. geneza tych rozwiązań: *Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach (nr 82) z dnia 18 grudnia 2014 r.*, s. 21-24 oraz druk sejmowy nr 2393/VII kadencja, s. 18).

Po pierwsze, wprowadzono możliwość zmiany sposobu wykonywania tego środka (por. art. 182a § 1 k.k.w., dodany przez art. 3 pkt 1 wspomnianej nowelizacji z 2015 r., który wszedł w życie 18 maja 2015 r.): zamiast zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych dopuszczalne stało się orzekanie „zakazu prowadzenia pojazdów niewyposażonych w blokadę alkoholową”, tj. „urządzenie techniczne uniemożliwiające uruchomienie silnika pojazdu silnikowego i pojazdu szynowego, w przypadku gdy zawartość alkoholu w wydychanym przez kierującego powietrzu wynosi co najmniej 0,1 mg alkoholu w 1 dm³” (por. art. 2 pkt 84 p.r.d.). Tego typu modyfikacja jest możliwa, jeżeli:

– środek karny z art. 42 § 3 k.k. był wykonywany co najmniej przez 10 lat,
– „postawa, właściwości i warunki osobiste sprawcy oraz zachowanie w okresie wykonywania środka karnego uzasadniają przekonanie, że prowadzenie pojazdu przez tę osobę nie zagraża bezpieczeństwu w komunikacji” (por. art. 182a § 1 k.k.w.).

Po drugie, dopuszczono także możliwość sądowego uznania środka karnego orzeczonego na podstawie art. 42 § 3 k.k. za wykonany (tzw. sędziowskie prawo łaski), co otworzyło skazanemu drogę do skorzystania z dobrodziejstwa zatarcia skazania (por. art. 84 § 2a k.k., dodany przez art. 1 pkt 44 lit. b ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 396, ze zm.; por. druk sejmowy nr 2393/VII kadencja, s. 18 uzasadnienia; przepis ten wszedł w życie 1 lipca 2015 r.). Może to mieć miejsce, gdy:

– był on w stosunku do skazanego wykonywany przynajmniej przez 15 lat (czyli tyle, ile obecnie wynosi maksymalna granica terminowego zakazu prowadzenia pojazdów, wymierzanego na podstawie art. 42 § 2 k.k. – por. art. 43 § 1 k.k.),

– skazany przestrzegał porządku prawnego i nie zachodziła obawa ponownego popełnienia przestępstwa podobnego do tego, za które orzeczono środek karny (por. art. 84 § 2a k.k.).

W związku z tymi nowymi instytucjami w doktrynie wyrażono pogląd, że regułą powinno być umożliwienie skazanemu prowadzenia pojazdów z blokadą alkoholową, a w razie pozytywnej oceny zachowania skazanego – uznanie środka za wykonany (por. R.A. Stefański, *Zakaz...*, s. 284).

4.4. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że powyższe unormowania pozwalają na sądową kontrolę proporcjonalności środka karnego dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych nie tylko na etapie jego orzekania, ale również stosowania. Pozwalają one na właściwe wyważenie przez niezawisły i niezależny sąd (por. art. 45 ust. 1 Konstytucji) – na tle okoliczności danej sprawy – dobra chronionego o charakterze publicznoprawnym (bezpieczeństwa ruchu drogowego) i dobra poświęcanego o charakterze indywidualnym (pośredniego ograniczenia wolności pracy skazanego).

Wobec powyższego Trybunał stwierdził, że art. 42 § 3 k.k., w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 1 nowelizacji z 2015 r., w zakresie, w jakim nakazuje sądowi powszechnemu orzeczenie dożywotniego zakazu prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, jeżeli sprawca w czasie popełnienia przestępstwa określonego w art. 177 § 2 k.k. był w stanie nietrzeźwości, jest zgodny również z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji.

5. Uwagi końcowe.

Trybunał Konstytucyjny, dostrzegając złożoność problemów podniesionych w skardze konstytucyjnej, nie znalazł dostatecznych powodów do obalenia domniemania konstytucyjności zaskarżonej regulacji w zakresie objętym niniejszym postępowaniem.

Dożywotni zakaz prowadzenia wszelkich pojazdów mechanicznych, przewidziany w art. 42 § 3 k.k., jest niewątpliwie bardzo represyjnym środkiem karnym, jednak stosowanym i wykonywanym w sposób zindywidualizowany. Cel tego środka pozostaje także w adekwatnym związku przyczynowym z rodzajem i okolicznościami przestępstwa z art. 177 § 2 w związku z art. 178 § 1 k.k., tj. spowodowaniem przez sprawcę w stanie nietrzeźwości śmierci lub ciężkiego uszkodzenia ciała w wyniku wypadku komunikacyjnego. Możliwość zmniejszenia jego dolegliwości czy uznania go za wykonany po określonym czasie (por. art. 182a § 1 k.k.w. i art. 84 § 2a k.k.) jest uzależniona bezpośrednio od zachowania skazanego i podlega kontroli przez niezawisły i niezależny sąd.

Z powyższych powodów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak na wstępie.